

СТАТИИ | СТАТЪИ | ARTICLES

*Георги Попов (София, България)*НОВООТКРИТИЯТ СТАРОБЪЛГАРСКИ КАНОН ЗА НЕДЕЛЯ
ПЕТДЕСЕТНИЦА И НЕГОВИЯТ ВИЗАНТИЙСКИ ОБРАЗЕЦ

В репертоара на богатото и разнообразно химнографско творчество на изтъкнатия византийски църковен поет и писател Йоан Дамаскин има три канона, изградени върху принципа на класическата древногръцка квантитативна метрика. Каноните са предназначени за големите християнски църковни празници Рождество Христово, Богоявление и Петдесетница. Ирмосите и тропарите съдържат по 5 стиха. Всеки стих обхваща 12 срички, последователно редувани по дължина според правилата на класическия древногръцки ямбичен триметър. От своя страна началните букви на стиховете в ирмосите и тропарите изграждат в акростих отделни молитвени четиристишия¹.

Ямбичните канони на Йоан Дамаскин за Рождество Христово, Богоявление и Петдесетница са утвърдени отдавна в литургическата практика. Техните текстове могат да се намерят в десетки гръцки ръкописни източници, както и в богослужебните печатни издания.

Направените открития в областта на славянската химнография през последните десетилетия актуализираха въпроса за появата и разпространението на Йоан-Дамаскиновите ямбични канони на славянска почва. В състава на ръкописни минеи от XII–XV в. бе установен старобългарски Канон за Рождество Христово, сходен по ритмомелодическа структура с Рождественския канон на Йоан Дамаскин. Старобългарската творба е дело на Кирило-Методиевия ученик Константин Преславски. Ирмосите са заимствани от Йоан-Дамаскиновия канон, но техният текст е преработен с цел да бъде пренесена византийската ритмическа структура – 5 дванадесетсрични стиха. Същата стихова структура е заложена и в текста на тропарите. При тяхното изграждане авторът прибегва до парафрази и заимствания от съдържанието на съответните тропари в канона на Йоан Дамаскин, но това е направено творчески, с използване на подходящи старобългарски изразни средства. Почти във всяка песен има и тропари, за които не се откриват

¹ Вж. библиографията, посочена в: Szövérfy, J. A Guide to Byzantine Hymnography. A Classified Bibliography of Texts and Studies. Vol. 2. Leyden, 1979, 13–14.

гръцки смислови съответствия. По подобие на Рождественския канон на Йоан Дамаскин е изграден стихов старобългарски акростих, но неговото съдържание е напълно оригинално. Акростихът образува тристишно поетическо послание към новопокръстените славяни с наслов, който разкрива името на автора и неговия духовен сан: ΚΑΝΟΝ ΝΑ ΡΟΓΔΣΤΒΟ ΧΡΣΤΟΒΟ ΣΤΒΟΡΓΗΝ ΚΟΝΣΤΑΝΤΗΝΟΜ ΠΟΠΟΜ „Канон за Рождество Христово, създаден от поп Константин“².

Подобен творчески подход е проявен и от анонимния автор на старобългарския Канон за Богоявление. Текстът е открит в състава на славянски ръкописни минеи от XIII–XV в. За образец на творбата е използвана ритмомелодическата структура на Йоан-Дамаскиновия ямбичен Канон за Богоявление. Избраният глас е втори. Ирмосите са заимствани от канона на Йоан Дамаскин, но техният текст е преработен творчески с подходящи старобългарски изразни средства с цел да бъде пренесена византийската ритмика – 5 стиха с дванадесетрична структура. Тропарите са изградени върху същата стихова структура, но за разлика от старобългарския Рождественски канон, в тяхното съдържание не се забелязват преки заимствания или парафрази от творбата на Йоан Дамаскин. Напълно различен от византийския образец е и акростихът, който обхваща само началните букви на тропарите и образува петнадесетричен тържествен празничен възглас: ΒΟΓΟΓΑΒΛΑΓΗΗΕ ΤΗ ΠΟΙΨΗΤΕ ΧΡΗΣΤΕ ΣΛΑΒΗΜ³.

Новооткритите старобългарски канони за Рождество Христово и Богоявление логично пораждаат въпроса за съществуването на трета сходна по стихова структура старобългарска химнографска творба, създадена по образец на ямбичния канон на Йоан Дамаскин за Неделя Петдесетница. Въпросът е свързан с проблема за пентикостарния, или цветния дял на Триода, който все още не е достатъчно добре проучен. В процеса на моята изследователска работа върху великопостните триодни произведения на Константин Преславски бяха набелязани някои насоки за проучване на пентикостарния дял във връзка с въпроса за участието на Климент Охридски в оформянето на Триода⁴. След откритието на старобългарския Канон за Рождество Хрис-

² За новооткрития Рождественски канон на Константин Преславски вж. П о п о в, Г. Новооткрит канон на Константин Преславски с тайнописно поетическо послание. – *Palaeobulgarica*, 21, 1997, № 4, 3–17; П о п о в, Г. Канон за Рождество Христово от Константин Преславски. – *Palaeobulgarica*, 22, 1998, № 4, 3–26; В е р е щ а г и н, Е. М. Дальнейшее исследование Рождественского парафрастического канона Константина Преславского с иным прочтением концовки его акростиха. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 4, 25–40; В е р е щ а г и н, Е. М. Церковнославянская книжность на Руси. Лингвотекстологические разыскания. М., 2001, 421–450; C h r i s t i a n s, D. Von der Nachahmung der Form zur wortgetreuen Übersetzung des Inhalts. Übersetzungsprinzipien in der altslavischen Menäentradition. – In: *Die Übersetzung als Problem sprach- und literaturwissenschaftlicher Forschung in Slavistik und Baltistik. Beiträge zu einem Symposium in Münster*, 10.–11. Mai 2001. Hamburg, 2002, 41–55.

³ П о п о в, Г. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски и Константин Преславски. – *Български език*, 1982, № 1, 3–36; П о п о в, Г. ΒΟΓΟΓΑΒΛΑΓΗΗΕ ΤΗ ΠΟΙΨΗΤΕ ΧΡΗΣΤΕ ΣΛΑΒΗΜ (Старобългарски Канон за Богоявление). – *Старобългарска литература*, 33–34, 2005, 13–63.

⁴ П о п о в, Г. Триодни произведения на Константин Преславски. – В: *Кирило-Методиевски студии*. Кн. 2. С., 1985, 59–60.

тово през 1996 г. вниманието ми бе насочено по-конкретно и към състава на службата за Неделя Петдесетница. Тогава установих наличието на неидентифициран канон за празника, поместен в два ръкописни триода от Руската национална библиотека в Санкт Петербург – Постен и Цветен триод от първата половина на XIII в., сръбски ръкопис, сигнатура Ф.п.І.68, и Постен и Цветен триод от втората четвърт на XIII в., среднобългарски ръкопис, известен като Шафариков триод, сигнатура Ф.п.І.74 (по-нататък Шаф)⁵. С тези два ръкописа имах възможност да работя непосредствено по време на моя престой в Санкт Петербург през есента на 1977 и пролетта на 1980 г., когато заниманията ми бяха насочени преди всичко към великопостния състав⁶. По-късно за работа с ръкописите използвах микрофилми, съхранявани в Библиотеката на БАН и в НБКМ София.

В Ф.п.І.68 голяма част от великопостния дял липсва поради изгубени листове. Наличният текст започва от четвъртата седмица на поста и прекъсва в края на службата за Неделя Петдесетница. Шаф започва от Събота сиропустна и прекъсва в началото на службата за Неделя Петдесетница. В Ф.п.І.68 неидентифицираният канон е поместен като трети поред след каноните на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин, а в Шаф е запазено само началото на текста – до първия тропар на песен трета. Използваните микрофилми от двата ръкописни източника се четат доста трудно, поради което опитите ми за по-детайлно анализиране на отделните ирмоси и тропари не доведоха до желания резултат. От извършените наблюдения успех само да установя, че в съдържанието на неидентифицирания Канон за Неделя Петдесетница има несъмнени сходства с творбата на Йоан Дамаскин⁷.

Поради непреодолимите за момента технически затруднения и наличието на други неотложни научни задачи заниманията ми с неидентифицирания Канон за Неделя Петдесетница временно бяха преустановени с намерението да бъдат продължени след получаване на повторна възможност за непосредствена работа с ръкописните източници или с по-добър снимков материал.

Към текста на канона се върнах отново през лятото на 2006 г. след като докторантката по старобългарска книжнина и химнология от Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ Вера Цачева (схимонахиня Ципора) ме уведоми за направено от нея важно откритие. Преглеждайки със-

⁵ За ръкописите и за тяхната датировка вж. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР XI–XIII вв. М., 1984, № 221, 222.

⁶ Според особеностите на великопостния състав двата триода са отнесени към една и съща структурна група – тип Б. Вж. Попов, Г. Триодни произведения..., с. 72.

⁷ В публикуваното наскоро в Германия изследване и издание на славянски ръкописни триоди и пентикостари от XI–XIV в. текстът на третия канон за Неделя Петдесетница в Ф.п.І.68 е означен като „непознат канон“ (unbekannter Kanon). Отбелязано е и запазеното начало на канона в Шаф, а текстът на първия тропар от песен първа е приведен под линия за съпоставка на съдържанието със съответния тропар от канона на Йоан Дамаскин. За други особености на текста не се споменава нищо. Вж. Triodion und Pentekostarion nach slavischen Handschriften des 11.–14. Jahrhunderts. Teil I: Vorfaztenzeit. Mit einer Einführung zur Geschichte des slavischen Triodions von M. A. Momina. Herausgegeben von M. A. Momina und N. Trunte (=Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 110; Patristica Slavica, herausgeben von Hans Rothe, Bd. 11). Paderborn–München–Wien–Zürich, 2004, *199–200.

тава на триод Ф.п.І.68 въз основа на фотокопие от ръкописа, изработено във фотолабораторията на БАН и предоставено за ползване в читалнята на академичната библиотека, тя е установила наличие на неизвстен старобългарски акростих в текста на третия канон, поместен в службата за Неделя Петдесетница. Извършената от моя страна цялостна проверка на текста въз основа на същото фотокопие в Библиотеката на БАН, което се чете много по-ясно в сравнение с използвания преди това микрофилм, потвърждава извода за наличие на стихов старобългарски акростих. Текстът обхваща началните букви на стиховете в ирмосите и тропарите и може да бъде проследен без прекъсване до началото на първия тропар в песен шеста, след което последователността на акростиха започва да се губи и се възприемат само отделни думи или части от думи.

Основните изводи на В. Цачева и разчетеният според нейното виждане текст на акростиха са изложени в кратко научно съобщение, предадено за публикуване в сп. „Богословска мисъл“ (1–4, 2006). Тук обнародвам и анализирам пълния старобългарски текст на канона въз основа на използвания снимков материал от двата ръкописни източника (Ф.п.І.68 и Шаф). За съпоставка привеждам и съответните текстове от Йоан-Дамаскиновия канон. Към всеки ирмос и тропар са дадени подробни коментарни бележки, а в приложение към публикацията текстовете са представени и според тяхното разположение в ръкописните източници заедно с факсимилета.

КАНОНИТЕ ЗА НЕДЕЛЯ ПЕТДЕСЕТНИЦА В СТАРОИЗВОДНИТЕ СЛАВЯНСКИ ТРИОДИ
Триодът е един от най-разпространените химнографски сборници. В различни книгохранилища по света днес се съхраняват стотици славянски ръкописни триоди, най-ранните от които са от XI–XII в. По своя състав, структура и съдържание ръкописите са доста разнообразни, но като цяло могат да бъдат обособени в две основни групи, които възхождат към две отделни традиции – староизводна и новоизводна. Хронологическата граница между двете традиции е първата половина на XIV в. През това време в Света гора на Атон се поставя началото на цялостна книжовно-богослужерна реформа, в резултат на която се появяват новите светогорски изводи⁸ на основните богослужерни книги. Новоизводният текст на Триода е дело на български книжовници, работили в атонските манастири и в Цариград. Техните имена – старецът Йосиф и Закхей Философ, са известни от една приписка на светогорския монах Гавриил, живял и работил в Зографския манастир Свети Георги през XIV в.⁹ Новоизводният среднобългарски текст на Триода се утвърждава от школата на Патриарх Евтимий и получава широко разпространение. Същият текст е положен и в основата на първото славянско печатно издание, появило се в Краков към края на XV в.¹⁰

⁸ Тук терминът „извод“ се употребява със значение на ‘образец, ръкописен еталон’ в съответствие със средновековната славянска книжовна традиция.

⁹ П о п о в, Г. Новооткрито сведение за преводаческа дейност на български книжовници от Света гора през първата половина на XIV в. – Български език, 28, 1978, № 5, 401–410.

¹⁰ П о п о в, Г. Среднобългарският светогорски превод на Триода. – В: Преводите през XIV столетие на Балканите. Доклади от международната конференция, София, 26–28 юни 2003. С., 2004, 172–184.

Староизводната традиция е представена преди всичко в ръкописи, възникнали преди XIV в., но нейното разпространение продължава известно време и след появата на новоизводния текст. До наши дни са достигнали немалко ръкописни триоди от втората половина на XIV в., съставени върху основата на по-стари изводи. Понякога староизводни особености могат да се открият и в ръкописи от XV и XVI в.

За разлика от новоизводните триоди, които до голяма степен са унифицирани по състав и превод, староизводните ръкописи съдържат многоплатови химнографски елементи. В тях могат да се намерят както архаични особености на състава, отвеждащи непосредствено към началната Кирило-Методиева епоха, така и по-нови черти, характерни за по-късните етапи от развоя на славянското богослужение – периода след средата на X в.

Обикновено староизводните ръкописи включват в своя състав и двата дяла на Триода – великопостния и пентикостарния, но за съжаление много често пентикостарният дял липсва или е представен частично поради изгубени листове. Затова обсегът на източниците за проучване на каноните за Неделя Петдесетница е сравнително ограничен. Освен в споменатите два триода Ф.п.І.68 и Шаф, каноните за Неделя Петдесетница са поместени в по-цялостен или частично запазен вид в следните прегледани от мен ръкописи (изреждам по книгохранилища).

Москва, РГАДА: Постен и Цветен триод от края на XII – началото на XIII в., известен като триод на Моисей Киянин, староруски ръкопис, сигнатура Синод. тип. № 137 (по-нататък Т137)¹¹. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на непосредствена работа с източника и микрофилм от ръкописа, съхраняван в Главно управление на архивите (ГУА) към Министерския съвет на Република България. В службата за Неделя Петдесетница в този ръкопис е поместен само канонът на Козма Маюмски.

Цветен триод от XI–XII в., староруски ръкопис, сигнатура Синод. тип. № 138 (по-нататък Т138)¹². Ръкописът е най-ранният представител на оформен Цветен триод като отделна книга и важен източник за изучаване на Алексеевско-Студийския типик. В текста са поместени множество рубрики от църковния устав, които почти напълно съвпадат с най-старите древноруски типичи от XII в. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на непосредствена работа с източника и микрофилм от ръкописа, съхраняван в ГУА. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

Москва, ГИМ: Постен и Цветен триод от края на XIII в., среднобългарски ръкопис, сигнатура Хлудов № 133 (по-нататък Хл133)¹³. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на непосредствена работа с ръкописа. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

¹¹ Вж. Сводный каталог..., № 170; Каталог славяно-русских рукописных книг XI–XIV вв., хранящихся в ЦГАДА. Ч. 1. М., 1988, № 31, 90–93. Вж. и: Triodion und Pentekostarion...

¹² Вж. Сводный каталог..., № 49; Каталог..., ч. 1, № 10, 49–51. Вж. и: Triodion und Pentekostarion...

¹³ Вж. Сводный каталог..., № 411.

Санкт Петербург, РНБ: Постен и Цветен триод от началото на XIV в., среднобългарски ръкопис, сигнатура Погодин № 40 (по-нататък Пог40)¹⁴. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на непосредствена работа с източника и микрофилм от ръкописа, съхраняван в НБКМ София. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

Загреб, Архив на Хърватската академия на науките и изкуствата: Постен и Цветен триод от първата четвърт на XIII в., среднобългарски ръкопис, сигнатура IVd107 (по-нататък Загр)¹⁵. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на фотокопие в Института за български език при БАН и появилото се наскоро факсимилно издание на ръкописа¹⁶. В службата за Неделя Петдесетница са поместени частично запазени текстове от двата канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин в съчетание с други песнопения.

Сибиу (Румъния), Библиотека на Православната митрополия: Постен и Цветен триод от XIII в., среднобългарски ръкопис, сигнатура № 1 (по-нататък Сибиу1)¹⁷. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на микрофилм от ръкописа, съхраняван в ГУА. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

Белград, Сръбска народна библиотека: Постен и Цветен триод от 1328 г., сръбски ръкопис, сигнатура Рс 645 (по-нататък НББ645)¹⁸. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на непосредствена работа с източника и микрофилм от ръкописа, съхраняван в НБКМ София. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

Виена, Австрийска национална библиотека: Постен и Цветен триод от края на XIII – началото на XIV в., сръбски ръкопис, сигнатура Cod. slav. 173 (по-нататък Виен173)¹⁹. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на микрофилм от ръкописа, съхраняван в ГУА. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

София, Научен архив на БАН: Триод, пентикостар и миней от втората половина на XV в. (1472 г.), сръбски ръкопис, сигнатура № 41 (по-нататък БАН41)²⁰. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на не-

¹⁴ Вж. И в а н о в а, Кл. Български, сръбски и молдо-влахийски кирилски ръкописи в сбирката на М. П. Погодин. С., 1981, 172–178.

¹⁵ Вж. Б о г д а н о в и ћ, Д. Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века). Београд, 1982, с. 113.

¹⁶ Вж. Ц р в е н к о в с к а, Е. Загребски триод. Стари текстови VII. Скопје, 1999.

¹⁷ Вж. П и с т р у й, К. Славянски ръкописи в библиотеката на Православната митрополия в Сибиу (Румъния). – Изв. НБКМ, 12, 1972, 233–240.

¹⁸ Вж. Б о г д а н о в и ћ, Д. Цит. съч., с. 114.

¹⁹ Вж. B i r k f e l l n e r, G. Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich. Wien, 1975, 333–334.

²⁰ Вж. К о д о в, Хр. Опис на славянските ръкописи в Библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969, 77–81.

посредствена работа с ръкописа. В службата за Неделя Петдесетница са поместени двата обичайни канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин.

Освен в триоди, следпасхалните неделни и празнични служби могат да се намерят и в ръкописи с празничен минеен състав. Такава една книга е Богослужебен сборник от РГАДА Москва, съставен от различни староруски ръкописи с триодна част от XII в., сигнатура Синод. тип. № 139 (по-нататък Т139)²¹. В службата за Неделя Петдесетница в този ръкопис е поместен само канонът на Козма Маюмски. Наблюденията ми върху текста са извършени въз основа на непосредствена работа с ръкописа.

В публикуваните описи и каталози са означени и други староизводни триоди с пентикостарен състав и със запазена служба за Неделя Петдесетница, но тъй като досега не съм имал възможност да изследвам техните текстове, тук не ги отбелязвам.

От прегледа на използваните ръкописни източници може да се направи извод, че в по-голяма част от староизводните славянски триоди в службата за Неделя Петдесетница са поместени обичайните два канона за празника – канонът на Козма Маюмски на глас седми и ямбичният канон на Йоан Дамаскин на глас четвърти. Двата канона на глас седми и на глас четвърти са указани и в Алексеевско-Студийския типик, срв. поета же (е) • (л. 61) ка(н) • в • гла(с) • з • н гла(с) • д.²² Същите канони са поместени и в Ф.п.І.68, но както вече отбелязах, веднага след тях като трети поред е поместен канонът за Неделя Петдесетница с новооткрития старобългарски акростих.

Тук няма да правя преглед на целия пентикостарен състав в Ф.п.І.68, тъй като това е предмет на друга работа. Ще отбележа само, че освен службите за неделните и празничните дни, в ръкописа са поместени и делничните следвеликденски трипеснеци и четирипеснеци, които най-вероятно са преведени от Климент Охридски²³.

Службата за Неделя Петдесетница в Ф.п.І.68 има доста разширен състав²⁴. В началото са поместени три вечерни стихирни на „Господи възвах“ на глас шести, след което следват 3 стиховни стихирни на глас седми, „слава“ на стиховните на глас шести и отпустителен тропар. По-нататък са поместени без конкретни литургически указания три самогласни стихирни на глас първи и три самогласни стихирни на глас четвърти. Следва литургическо указание за три стихирни, изпълнявани на вечернята по време на коленопреклонните молитви – стре на поклоненне колѣномъ (л. 199б). В текста на стихирите, които са означени като самогласни на глас трети, има и тита нотация. По-нататък е отбелязана с началния текст „слава“ на глас шести, след което са записани без конкретни литургически указания още 4 групи стихирни – четири самогласни стихирни на глас втори, три самогласни стихирни на глас седми, четири

²¹ Вж. Сводный каталог..., № 64; Каталог..., ч. 1, № 20, 69–73.

²² Вж. П е н т к о в с к и й, А. М. Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси. М., 2001, с. 272.

²³ На тази особеност в състава на Ф.п.І.68 и на редица други славянски ръкописни триоди се спирам в отделно изследване във връзка с изясняването на въпроса за участието на Климент Охридски в оформянето на пентикостарния дял от Триода.

²⁴ Подробното описание на службата е предвидено за друга публикация.

подобни стихирни на глас шести и три подобни стихирни на глас осми. След последната група стихирни е записан канонът на Козма Маюмски на глас седми, от л. 201а до л. 202а. Според гръцките източници този канон се състои от 8 песни, без втора, като в първа, четвърта, седма, осма и девета песен има два тропара, а в трета, пета и шеста – един. Съставът на канона е фиксиран посредством акростих, който обхваща началните букви на ирмосите и тропарите и гласи: ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ ΕΟΡΤΑΖΟΜΕΝ. Същия състав и разположение на ирмосите и тропарите канонът има и в Ф.п.І.68. Последователното разположение на текста е прекъснато от два седални тропара, вмъкнати след песен трета, както и от кондак с икос след песен шеста. След последния тропар на песен девета е записан светилен. По-нататък с отделно заглавно означение е записан ямбичният Канон на Йоан Дамаскин на глас четвърти, от л. 202а до л. 204а. Според гръцките източници канонът на Йоан Дамаскин се състои от 8 песни, без втора. В първа, трета, пета, шеста и девета песен има два тропара, а в четвърта, седма и осма песен – три. Началните букви на стиховете в ирмосите и тропарите образуват в акростих отделно четиристишие, което е разгледано и обнародвано по-нататък в настоящата публикация. В Ф.п.І.68 Йоан-Дамаскиновият канон е представен в същия състав, но без втория тропар от песен трета, който е пропуснат. След песен девета е поместен светилен. Веднага след светилния, с отделно заглавно означение е записан старобългарският Канон за Неделя Петдесетница, от л. 204а до л. 205а. Последователността в текста на канона не е прекъсната от други песнопения. След последния тропар на песен девета са поместени светилен и самогласни стихирни, означени като „стихирни на хвалите“. С това наличният текст на ръкописа свършва.

Въз основа на разнообразния песенен състав и начина на неговото разположение може да се направи извод, че службата за Неделя Петдесетница в Ф.п.І.68 най-вероятно е била комплектувана от няколко извода. В резултат на това в нея са попаднали различни по произход химнографски текстове – по-архаични, както е старобългарският канон, а вероятно и някои от стихирите, и по-нови, както е преводът на Йоан-Дамаскиновия канон (за превода на Йоан-Дамаскиновия канон вж. по-нататък).

Пентикостарният дял в Шаф е представен само от следпасхалните неделни и празнични служби. В този ръкопис няма делнични следвеликденски трипеснеци и четирипеснеци. Веднага след службата за Неделята на светите Отци на последния запазен лист от ръкописа (л. 157б) с отделно заглавно означение е записано началото на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница. Канонът прекъсва по средата на първия тропар в песен трета. За състава на службата след канона не могат да се правят изводи. Единственото, което би могло да се установи, е, че ако е имало и друг канон или канони, те са били записани отделно, а не в комбинирано разположение с песните на старобългарската творба. Свидетелство за това са запазените две последователни песни (първа и трета) на старобългарския канон, които вървят една след друга.

За състава на останалите староизводни славянски триоди, в които службата за Неделя Петдесетница не е запазена, биха могли да се правят само предположения. Така например би могло да се приеме, че в Орбелския триод

от РНБ в Санкт Петербург (сигнатура Ф.п.І.102), среднобългарски ръкопис от XIII в., са били записани двата обичайни византийски канона на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин. Както бе посочено по-горе, тези два канона са включени в състава и на други ръкописи от групата на Орбелския триод, или структурен тип В²⁵ – Пог40, Сибиу1 и Хл133. Най-вероятно текстът на старобългарския канон за Неделя Петдесетница се е намирал в среднобългарските и сръбските триоди от групата на Шафариковия триод, или тип Б²⁶, но за съжаление пентикостарният дял в състава на по-голяма част от тези ръкописи липсва.

Би могло да се предположи, че старобългарският канон за Неделя Петдесетница е бил поместен и в Битолския триод (БАН № 38), среднобългарски ръкопис от XII в., представител на най-архаичния структурен тип А²⁷. В него наличният текст прекъсва в петък от петата седмица на поста, но вероятно по-нататък е имало и пентикостарен дял. Със сигурност може да се предположи, че в другия представител на същия структурен тип А – т.нар. Жеравненски или Жеравински триод, среднобългарски ръкопис от XIII в., също е имало пентикостарен дял, но за съжаление от ръкописа са останали само отделни фрагменти, които днес се съхраняват в различни книгохранилища²⁸. Пентикостарен дял е имало и в Аргировия триод (НБКМ № 933), среднобългарски ръкопис от началото на XIII в., който условно в посочената класификация е отнесен към структурен тип Б²⁹, но за съжаление наличният текст прекъсва на службата за Велика събота.

И така, от всички прегледани досега триоди, старобългарският Канон за Неделя Петдесетница е установен само в два ръкописа – Ф.п.І.68 и в Шаф (с частично запазен текст). Тези два триода са обект на настоящото изследване и издание.

СТАРОБЪЛГАРСКИЯТ КАНОН ЗА НЕДЕЛЯ ПЕТДЕСЕТНИЦА В СЪПОСТАВКА С КАНОНА НА ЙОАН ДАМАСКИН. АНАЛИЗ НА СТИХОВАТА СТРУКТУРА, СЪДЪРЖАНИЕТО И АКРОСТИХА

В следващия раздел старобългарският Канон за Неделя Петдесетница е обнародван и анализиран успоредно с канона на Йоан Дамаскин. Ирмосите и тропарите са разделени на стихове. Гръцкият текст на Йоан-Дамаскиновия канон е препечатан от Венецианско издание на пентикостар от 1846 г. (понадатък РеV)³⁰. Срещу гръцкия текст е даден съответният старобългарски превод, представен в Ф.п.І.68. Когато в Ф.п.І.68 има липси или по-значителни преосмисляния на превода, за съпоставка са приведени съответните текстове от Т138 или Пог40. Особеностите на превода тук не се коментират, нито се посочват разночетения, тъй като това е предмет на друго, отделно изследване.

²⁵ Вж. Попов, Г. Триодни произведения..., 72–73.

²⁶ Пак там, 72.

²⁷ Пак там, 71–72.

²⁸ Пак там, 65–66.

²⁹ Пак там, 72.

³⁰ При използване на съкращения за старопечатните издания се придържам към установената практика на византоложките изследвания. Вж. F o l l i e r i, H. *Initia hymnorum ecclesiae graecae*. Vol. 1–6. Città del Vaticano, 1960–1966.

Стиховото членение на ирмосите и тропарите в старобългарския Канон за Неделя Петдесетница е проведено въз основа на трите основни белега, заложиени в текста на творбата – постихов акростих, дванадесетсрична стихова структура и междусловна пунктуация. На много места тези три основни белега са засегнати от настъпилите промени при преписването – лексикалните, граматичните или правописните нововъведения, словоредните размествания, пропуснатите или добавени думи и изрази и други подобни. Стиховото членение се установява най-точно при наличието на непроменени начални словоформи, които образуват акростиха и фиксират началото на всеки отделен стих. Запазената дванадесетсрична структура също играе важна роля за установяване на стиховото членение, но тя не може да бъде разглеждана изолирано от акростиха. Междусловните означения разкриват преди всичко ритмическото възприемане на текста от последния преписвач, но когато те съвпадат с проведеното стихово членение въз основа на другите два признака, служат като важно доказателство за устойчива текстова традиция. При нарушен акростих и променена сричкова структура границите на стиховете се определят единствено въз основа на поставените в съответните ирмоси и тропари разделителни точки. В такива случаи проведеното стихово членение е условно.

В изданието ирмосите и тропарите, за които има установени текстове и в двата ръкописни източника (Ф.п.І.68 и Шаф), са разположени постихово един под друг³¹. Поради не особено ясните фотографски източници небуквените надредни знаци не се отбелязват, въпреки че на места в използваното фотокопие на Ф.п.І.68 личат добре. Тези знаци биха могли да бъдат нанесени допълнително при едно повторно издание на текста въз основа на непосредствена работа със самите ръкописни източници. Междусловните означения, които и в двата преписа са средни точки, са предадени според тяхното място в съответните ръкописи. Когато разделителната точка не се вижда ясно, тя се загражда с кръгли скоби. Концовките в Ф.п.І.68 имат формата на четири кръстообразни точки (:·). Това означение е поставено в края на всички тропари, независимо от това дали се вижда или не на използваното фотокопие. Възстановените по смисъл букви или думи се заграждат с квадратни скоби. Нечетливите места в използваните фотокопия са означени с многоточия, а срещу откъснатия десен горен край на л. 205а в Ф.п.І.68 са поставени тирета.

Обнародваните текстове са съпроводени от коментарни бележки, които засягат преди всичко особености на съдържанието, състоянието на акростиха и дванадесетсричната стихова структура. Последователно образуваният текст на акростиха е приведен след коментарните бележки, като границите на съответните ирмоси и тропари са отбелязани с отвесни черти и с цифрови означения над тях. За означаване на ирмосите са използвани арабски цифри за номера на песента и латинската буква *i*, например: съкращението *1:i* означава песен първа, ирмос. Тропарите са означени с номера на съответната

³¹ За предимствата на този едиционен принцип вж. П о л о в, Г. БОГОСЛАВЕННЕ ТН ПОЖШТЕ..., 14–15.

песен и номера на съответния тропар, например съкращението 8:2 означава песен осма, тропар втори.

Първоначално старобългарският Канон за Неделя Петдесетница е бил написан с глаголица, което е дало отражение и върху някои правописни особености в разчетения въз основа на запазените кирилски преписи текст на акростиха (вж. по-нататък коментара към отделните ирмоси и тропари). При обнародването текстът на акростиха е предаден със съответните кирилски буквени означения. Широката индоевропейска гласна „e“ и йотуваното „ja“ са предадени с кирилската буква ІА, а за предната носова гласна се използва кирилската буква А. Не се употребява йотация за означаване на Ё в началото на думите и след гласни, тъй като това не е характерно за глаголицата. Възстановените по смисъл букви в текста на акростиха са заградени с квадратни скоби.

ПЕСЕН ПЪРВА, ИРМОС
Канон на Йоан Дамаскин

PeV

Ф.п.І.68

Θεῖψ̄ καλυφθεῖς ὁ βραδύγλωσσος
γνόφω,
Ἐρρήτορευσε τὸν θεόγραφον νόμον·
Ἴλὺν γὰρ ἐκτινάξας ὄμματος νόου,
Ὁρᾷ τὸν ὄντα, καὶ μυεῖται Πνεύματος
Γνώσιν, γεραίρων ἐνθέοις τοῖς ἄσμασιν.

Бжтвънымъ покръвень въвь· ксьнонезъчъны
мракомь·
нзвътова вѡпнсаны законь·
тннѡу во ѡтресе ѡчесе разѡумнаго·
вндѣти соущаго· н гадають дхѡмь·
разѡума хвале бжтвънымн пѣсьнымн·

Старобългарски канон

Ф.п.І.68	Ѡма нзъ ѡню мьглоу нстрѣвнвъ·
Шаф	Ѡма нзъ ѡню мжглж нстрѣвнвъ·
Ф.п.І.68	тежкорѣунвъзи въ мьглоу въшьдъ·
Шаф	ташкорѣунвъзи [въ мжг]лж въшьдъ·
Ф.п.І.68	ѡгласн стѣ законь вѡнапнсань·
Шаф	огласн стѣ законъ вѡгопнсань·
Ф.п.І.68	тѣмъже вндѣвъ бѡ нста прнеть·
Шаф	тѣмъже вндѣвъ бѡ нста· прнѣть
Ф.п.І.68	цѣль прославе пѣннемь разѡума·
Шаф	цѣль прослава пѣннемь рѡ[зѡума·]

Старобългарският ирмос следва съдържанието на изходния гръцки текст. Подбраните изрази средства имат за цел да нагласят ритмиката и акростиха. Между двата преписа (Шаф и Ф.п.І.68) почти не се забелязват различия, което говори за устойчива текстова традиция. Дванадесетсричната структура на първия, втория и петия стих се установява с прибавяне на изпадналите ерове. За четвъртия стих, в съгласие с нормите на старобългарската граматика, би трябвало да се възстанови аористна форма без удължено окончание тъ – прна. Сричковата структура на третия стих е нарушена, вероятно поради по-късни прибавки. Междусловните означения, които и в двата преписа са средни точки, съответстват на стиховото членение, образувано според последователно разчетените букви на акростиха. Единствено

в четвъртия стих на Шаф разделителната точка е изместена. Акростихът е запазен напълно. Първите букви на стиховете образуват $\Theta\Gamma\Theta\Gamma\Omega = \Theta\tau\zeta$ отъ отъца (без окончанието „а“ за род.п., което е предадено с началната буква на първия стих в следващия тропар). Акростих:

1:1
| $\Theta\Gamma\Theta\Gamma\Omega$ |

ПЕСЕН ПЪРВА, ТРОПАР ПЪРВИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ф.п.1.68

Ἐφη τὸ σελτὸν καὶ σεβάσμιον στόμα·	Рекоше ѿтаѧ н ѿтънаѧ оуста·
Νοσφισμὸς ὑμῖν οὐ γενήσεται φίλοις·	разлоуѿченна вамъ не боудеть ѡ друоу]зи·
Ἐγὼ γὰρ εἰς πατρῶν ὕψιστον θρόνον·	азъ бо наоуѿчнвъ вы· вышннмъ прѣстоломъ·
Συνεδριάζων, ἐκχεῶ τοῦ Πνεύματος,	с ннмъ свѣдъ нзлѣбю ѿ Δχα·
Λάμπαι ποθοῦσι, τὴν χάριν τὴν	вснѧтн желѧющнмъ блгть
ἄφθονον.	невскоудьноу·:

Преводът на третия стих в Ф.п.1.68 е предаден неточно. Същият стих в T138 гласи: азъ бо на оуѿнмъ н възнннмъ прѣстолѣ.

Старобългарски канон

Ф.п.1.68	Азъ хѡа оуста рекоше сѧтаѧ·
Шаф	Азъ хѡа оуста рѣш(ж) сѧдѧ·
Ф.п.1.68	слово ѡѡе послю вамъ·
Шаф	слово ѡѡе·.....
Ф.п.1.68	лѣ[ѧе] блгть дхвншою· ннѣ
Шафблгодѣтъ дховнжж· нынѣ
Ф.п.1.68	вснѧвшою· прѣвоудѣте [друоу]зи
Шаф	вснѧжшоу·..... вждѣ[тѣ] (друоу]зи
Ф.п.1.68	въ снхъ· мене пѣснмн славеще·:
Шаф	всѣхъ мене· пѣснмн въ славеще·

Старобългарският тропар следва съдържанието на изходния гръцки текст. За да изрази буква А в акростиха, авторът използва усложнен словоред. В началото на първия стих е поставено местоимението азъ, което въвежда цитат – думите на Христос, изречени към апостолите. Подобен пример има и в Канона за св. ап. Андрей Първозвани от Наум Охридски, където същото местоимение е поставено в началото на втория тропар от песен девета, за да въведе цитат и да изрази буква А в акростиха, сравни: Азъ ти възпнаше всѣмъ сте не оустрашоу се крта нъ поклоноу се кмоу...³². Дванадесетричната структура на първия стих се възстановява по Шаф, където е употребена архаичната аористна форма рѣша. По същия препис се възстановява и дванадесетричната структура на петия стих. Третият и четвъртият стих биха могли да се реконструират, ако се приеме, че в първоначалния текст са били употребени прости прилагателни и причастни форми (сравни

³² К о ж у х а р о в, Ст. Песенното творчество на старобългарския книжовник Наум Охридски. – Литературна история, 12, 1984, с. 11.

четвъртия стих в Шаф). Във втората част на втория стих в Ф.п.І.68 вероятно има пропуснат текст или променени изрази, тъй като сричковата структура е нарушена (на използваните фотокопия от Шаф текстът не се чете). За настъпили промени при преписването говорят и разменените места на някои от междусловните означения, които не съответстват на стиховото членение, продиктувано от последователното образуване на акростиха. Акростихът продължава предишния текст – окончанието λ на съществителното ΟΤЦΑ и първите 4 букви на съществителното СΛΟΒΟ (последната буква ο е пренесена в първия стих на следващия тропар). Акростих:

1:1 1:1
|ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|

ПЕСЕН ПЪРВА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ὅρος βεβηκῶς, ἀτρεκέστατος Λόγος,
Γαληνόμορφον ἐκτελεῖ τὴν καρδίαν·

Ἔργον γὰρ ἐκπεράνας, εὐφρανεν
φίλους,

Πνοῆ βιαία, καὶ πυρὸς γλωττήμασι,

Νείμας τὸ Πνεῦμα Χριστὸς, ὡς
ὑπέσχετο.

Ф.п.І.68

Оуставъ прѣшьдѣ истинное слово·
тнхообразное санце·

тѣломъ во съвршнвѣ· възвеселн
дрочгы

дѣхновеннемъ боурнымъ· языкн
огньнымн·

подавъ х̄е д̄х̄ъ также ѡбещаль
есн·

В Ф.п.І.68 има пропуснат текст и преосмисляне във втория стих, а началната дума в третия стих е сгрешена. Съответните стихове в Т138 гласят: ...тнхообразно съвршаеть ср̄це· дѣлѣмъ во съвршнвѣ...

Старобългарски канон

Ф.п.І.68 Отъ земе вѣшьдѣ словѣ ннѣ·

Шаф |Ο|т|з̄|ем|ла| вѣшьдѣ слов[е се] ннѣнѣ

Ф.п.І.68 д̄х̄ъ гламъ боурном...[по]славъ

Шаф д̄ха гласомъ боурно.....

Ф.п.І.68 оукрѣпн· огнеязыкъскимн дрочгы св[огн]

Шаф оукрѣп[н] огн(ы)мн языки дрочг(ы) св[огн]

Ф.п.І.68 [ψ]постасню явлае се· д̄нѣ

Шафмн явлднесъ

Ф.п.І.68 сп̄сь ѡбѣты сконѣѡва[н̄е ·:]

Шаф х̄с̄ъ сп̄сь ѡбѣты кнѣѡва...

Основното съдържание на тропара от изходния гръцки текст е пренесено и в преработения старобългарски вариант, но за да нагласи ритмиката и акростиха, авторът е подбирал подходящи изразни средства. При разчитане на акростиха двата преписа взаимно се допълват. Предлогът Отъ в първия стих изразява последната буква на съществителното СΛΟΒΟ. Началните словоформи на следващите 4 стиха образуват съществителното ΔΟΥΧ. Буква Δ в началото на втория стих е изразена със същото съществително. Подобни съвпадения на началната словоформа с думата, която следва в акростих, са

често явление в химнографската практика на книжовниците³³. Следващите два стиха образуват поотделно диграмата ОУ. Този начин за изразяване на ОУ е характерен и за други старобългарски химнографски произведения с акростих. Известно е, че двубуквеното начертание на старобългарската гласна „у“ е характерна особеност, както за глаголицата, така и за кирилицата. Установено е също, че в първоначалната глаголица двете буквени съставки не са били съединени, а са се пишели разделено една от друга – ѿ ѿ³⁴. Това е давало възможност за използване само на първата съставка за образуване на буква ѿ в акростих³⁵. Самото двубуквено начертание на старобългарската гласна „у“ се е изразявало по два начина в акростих. В едни случаи само с една дума, която съдържа в началото буква Оу. Така например в името НАОУМ в акростиха на Канона за св. ап. Андрей Първозвани буква Оу е изразена с Оу под ѿн са³⁶. В други случаи същата буква се изразява в акростих с две последователни думи, първата от които задължително съдържа начална буква О (това би могла да бъде и дума с начална гласна „у“, както е в конкретния пример – ѿкрѣпн), а втората съдържа начална буква У. В конкретния пример това е думата ѿпостась. Същата дума ѿпостась е използвана за образуване на втората съставка от буква ОУ и в акростиха на Предпразничните трипеснеци за Рождество Христово от Климент Охридски³⁷. Интересно е да се отбележи, че почти навсякъде в старобългарските творби с азбучен акростих (Азбучната молитва на Константин Преславски, старобългарските азбуковници за Рождество Христово и Богоявление и други) срещу буква Оу стои текст, който започва с думата ѿпостась³⁸. По въпроса за фонетичната същност на втория компонент ѿ в глаголическото двубуквено начертание ѿ ѿ все още се води дискусия, но посочените примери дават основание да се приеме, че този глаголически знак се е употребявал и самостоятелно за изразяване на гръцката буква ѿ в гръцки заемки от типа на ѿпостась. Следователно от начина, по който буква ОУ е изразена в думата ДОУХ, бихме могли да направим извод за отразена особеност на първоначалната глаголическа графика на текста, в който двете съставки на двубуквеното начертание ѿ ѿ са се пишели разделени една от друга.

Последната буква Х на разглежданата акростихова дума ДОУХ е засвидетелствана в Шаф, където петият стих започва с хсъ спсь = хръстъ съпсъ „Христос Спасител“. От съпоставката между двата преписа може да се направи извод, че дванадесетричната структура на стиховете е запазена по-добре в Шаф. Акростих:

³³ Вж. Попов, Г. Триодни произведения..., с. 137.

³⁴ Вж. Илчев, П., Б. Велчева. У – двадесет и втората буква в старобългарските азбуки. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 4. С., 2003, 216–218; Добрев, Ив. В защита на глаголическите писмена. – Български език, 19, 1969, № 3, 241–246.

³⁵ Сравни посочените примери в Триодния акростих на Константин Преславски: Попов, Г. Триодни произведения..., 141–142.

³⁶ Вж. Кожухаров, Ст. Цит. съч.

³⁷ Вж. Станчев, Кр., Г. Попов. Климент Охридски. Живот и творчество. С., 1988, с. 166.

³⁸ Вж. Попов, Г. Акростих в гимнографическом творчестве учеников Кирила и Мефодия. – В: La poesia liturgica slava antica. Древнеславянская литургическая поэзия. XIII Congresso Internazionale degli Slavisti (Lubiana, 15–21 Agosto 2003). Blocco tematico no 14. RELAZIONI. Roma-Sofia, 2003, 30–55.

1:i 1:1 1:2
|ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ|

ΠΕΣΗΝ ΤΡΕΤΑ, ΙΡΜΟΣ

Κανон на Йоан Дамаскин

ReV

Ф.п.Ι.68

Ἐρρήξε γαστρὸς ἡτεκνωμένης πέδας,
Ἵβριν τε δυσκάθεκτον
εὐτεκνουμένης,
Μόνη προσευχῆ τῆς Προφητίδος πάλαι
Ἄννης, φεροῦσης πνεῦμα
συντετριμμένον
Πρὸς τὸν δυνάστην, καὶ Θεὸν τῶν
γνώσεων.

Разврьзе оутрвоу нечедещюу дѣтнн·
н хоулоу же зѣло приклемлоу·
Благоудещна
еднна мѣтва прѣчнн прѣжде
аннѣ носещн дхъ съкроушенъ
къ снѣнмоу· н боу разоумомъ ∴

Старобългарски канон

Ф.п.Ι.68

Плодѣнаѣ ннѣ неплодѣна ѣвн се ·

Шаф

[Плодѣна] (ннѣ неплодѣна) ѣвн сѣ ·

Ф.п.Ι.68

ωσκούδѣ пакн плодещна много ·

Шаф

ωскѣдѣ пакѣзѣ.....

Ф.п.Ι.68

снѣ нмоушнн дхъ сътрень ·

Шаф

.....н · дхъ сътрень ·

Ф.п.Ι.68

лѣншн слѣзы досады нзбывшн ·

Шаф

лѣ(а)шн.....

Ф.п.Ι.68

анѣна жнвоушн къ боу оутврднхъ се ∴

Шаф

..... къ боу зовѣшн оутв.....

Старобългарският текст следва съдържанието на гръцкия ирмос. По-голяма част от текста в Шаф на използваното фотокопие не се чете. Дванадесетричната структура на първите 4 стиха е запазена сравнително добре в Ф.п.Ι.68. По-съществени промени са настъпили в петия стих, което се вижда от наличието на разночетения между двата преписа. Разделителните точки съответстват на стиховото членение и отделят началните словоформи, които образуват в акростих думата ПОСЛА с продължение в следващия тропар. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i
|ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|

ΠΕΣΗΝ ΤΡΕΤΑ, ΤΡΟΠΑΡ ΠЪРВИ

Κανон на Йоан Дамаскин

ReV

Ф.п.Ι.68

Ἄληπτός ἐστιν ἡ Θεαρχικωτάτη·
Ῥήτρας γὰρ ἐξέφηνε τοὺς ἀγραμμάτους,
Ἄλις σοφιστὰς συστομίζοντας λόγῳ,
Καὶ τῆς βαθείας νυκτὸς ἐξαιρουμένους
Λαοὺς ἀλείρους, ἀστραπῆ τοῦ
Πνεύματος.

Непостоянѣно несть бонауельноу·
вѣтнн во показа некннгоуше·
рыбаре моу дрыце затыкающе слово·
н ѿ глоубокннн ношн нзнмающе
людн вѣнслѣныне· влнстанннн
Дхѣвнннн ∴

Старобългарски канон

Ф.п.І.68	Лютые мгылы невѣдѣнна • людн
Шаф
Ф.п.І.68	нѣсттво прѣстоне тронца н въ •
Шаф	(нѣ)стѣство прѣстое тро[нца].....
Ф.п.І.68	н се показавъ прѣмодурне рыбаге •
Шаф рѣбард •
Ф.п.І.68	нзбоде же кнжнныне вѣтвие
Шаф	н...ΔЦЖ.....
Ф.п.І.68	оутѣшнтелемъ • вгнемъ прнведышемъ ∴
Шаф	(па)раклнт(овомъ вгн).....

Основната тема в съдържанието на тропара е заимствана от гръцкия текст. Дванадесетсричната структура би могла да се възстанови във втория, третия и четвъртия стих. Началната дума в третия стих е показателната частица се, която участва в образуването на глаголната форма ЕСН и заедно с предишната дума образува перфект (2 л. ед.ч.) ПОСЛАА ЕСН. Съюзът н преди частицата се в този стих е вторична прибавка. В началото на петия стих в Шаф се чете (па)раклнт(овомъ). От тази начална словоформа започва изписването на акростиховата дума ПАРАКЛНТА с продължение в следващите тропари. В Ф.п.І.68 думата е заменена с оутѣшнтелемъ. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1
|ОТ ОТЦ|А СЛОВ|О ДОУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|

ПЕСЕН ТРЕТА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ποг40

Ἦν ἐκπλορευτὸν ἐξ ἀγεννήτου φάους,
Τὸ πανσθενουργόφωτον ἄφθιτον σέλας,
Οὗ τὴν δι' Υἱοῦ πατρικῆς ἐξουσίας
Νῦν ἐμφανίζει συμφυῆ φрукτωρίαν
Πυρῶδες ἦχος ἐν Σιών τοῖς ἔθνεσιν.

Ѡже въ неходно • Ѡ нероженна свѣтъ •
въсемоцна нетлѣнна лоча •
ннѣ сна родн штечьскож властнж •
ѡвн са сырслъна свѣтлость •
вгньннмн гласн • въ шннѣ жжыко ∴

В Ф.п.І.68 тропарът е пропуснат.

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Аплмъ въ шннѣ днѣ •
равно нерождѣна шца ба •
азъ послю хъ дха стго
къ вамъ • ннѣ сѣдѣте заповѣдае •
людн на вѣроу сню вбращающе ∴

В съдържанието на този тропар не се забелязват сходства със съответния текст в канона на Йоан Дамаскин. С изключение на четвъртия стих, дванадесетсричната структура се възстановява с прибавяне на изпадналите ерове. Разделителната точка след израза къ вамъ в четвъртия стих би могла да се тълкува като означение за нерегулярна цезура или смислов пренос, тъй като по смисъл този израз се отнася към предишния стих, но за да бъдат образувани ритмиката и акростихът, е включен към четвъртия. В началните акро-

стихови букви не се забелязва промяна, което също е белег за устойчива текстова традиция. Буквите продължават образуването на думата ПАРАКЛАНТА. Акrostих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2
|ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|Λ ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΛ|

ПЕСЕН ЧЕТВЪРТА, ИРМОС

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ф.п.І.68

Ἄναξ ἀνάκτων, οἶος ἐξ οἴου μόνος,

Црь црьмь • ѿкоже самъ не такожде
кѣдннь •

Λόγος προελθὼν Πατρὸς ἐξ ἀναίτιου,
Ἰσοσθενὲς σου Πνεῦμα τοῖς Ἀποστό-
λοις

слово проишьдѣ • нзѣ ѿца неповнньна
равнослньнаго тн • н дѣх апломь

Ἡμερτὲς ἐξέλεμψας, ὡς εὐεργέτης,
Ἄδουσι: Δόξα τῷ κράτει σου, Κύριε.

нстнньно вснѣа • ѿко блгтъ
поющнмь • слд дръжавѣ твоен гн •:

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Нстѣ кѣдннго кѣдннь бѣ снѣ •

ты црь сн црь хѣ слово •

апломь дѣх равньн себѣ

животворецѣ раздана • ѿкоже бѣ н

кестѣ • слава снѣ твоен поющнмь •:

По съдържание старобългарският текст следва гръцкия ирмос, но с различен словоред и изразни средства. Дванадесетсричната структура във втория и третия стих се възстановява с прибавяне на изпадналите ерове. Съкращението црь във втория стих трябва да се чете като цъсарь. До такъв извод водят нотираните староруски ръкописи, където думата се изписва почти винаги изцяло, както и всички засвидетелствани употреби на това съществително в старобългарските дванадесетсрични стихове³⁹. Съкращението хѣ в същия стих трябва да се чете като хръстѣ, което се доказва от многобройните употреби на това съществително и производните от него в старобългарските акrostихови творби⁴⁰. За четвъртия стих би могло да се предположи ѿко вм. ѿкоже, а разделителната точка след раздана би могла да се възприеме като означение за нерегулярна цезура (в случая след осмата сричка). Като нерегулярна цезура би могла да се възприеме и разделителната точка в петия стих, където има смислов пренос на глаголната форма кестѣ. Началните букви на стиховете в тропара довършват съществителното ПАРАКЛАНТА и добавят към него съюзната дума ЖЕ. Акrostих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
|ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|Λ ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΛ|ΗΝΤΑ ЖЕ|

³⁹ Примерите в старобългарските канони за Рождество Христово и Богоявление са разгледани в подготовяното за печат издание „Старобългарска църковна поезия за Рождество Христово и Богоявление“.

⁴⁰ За съответните примери в Триодния акrostих на Константин Преславски вж. П о п о в, Г. Триодни произведения...

ПЕСЕН ЧЕТВЪРТА, ТРОПАР ПЪРВИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Λουτρὸν τὸ θεῖον τῆς παλιγγενεσίας,
Λόγῳ κεραυνῶς συντεθειμένη φύσει.
Ὁμβροβλυτεῖς μοι ρεῖθρον ἐξ ἀκηράτου
Νευμένης σου πλευρᾶς, ὦ Θεοῦ Λόγε,

Ф.п.І.68

Баню бжтвѣноу ю пакнвѣтнѣа ·
словомъ съръпавъ съложениемъ истѣтвомъ ·
тоуѣнынъ нстауакешн мн потокъ ·
ѡ прѣвѣтаго провѣденаго тн ревра ѡ бжннѣ
слово ·

Ἐπισφραγίζων τῆ ζέσει τοῦ Πνεύματος.
τος.

назнаменнѣ разгорѣнниемъ дха ·:

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Се баню мнѣ пакнвѣтнѣа хе ·
кеш подавъ словомъ растворнѣ ·
ѡ прѣтѣхъ слово бжннѣ ·
воденыхъ реврѣ тн теплотоу ·
равнаго си дха печатлѣнѣтъ ·:

В тропара е пренесено съдържанието на изходния гръцки текст, но с нови смислови нюанси и с подходящи за изграждане на стиховата структура и акростиха изразни средства. Дванадесетсричната структура се възприема сравнително ясно, особено в първия, втория и петия стих. Няма нарушения на акростиха. Началните букви на първите два стиха образуват показателната частица СЄ. Началните букви на третия, четвъртия и петия стих заедно със стиховете на следващия тропар образуват творителната форма с обстоятелствено значение за начин на съществителното образъ – ОБРАЗЪМ ‘в образ на, във вид на’ (вж. и по-нататък). Междусловните означения, които съвпадат със стиховото членение и последователното образуване на акростиха, говорят за устойчива текстова традиция. Акростих:

1:1 1:1 1:2 3:1 3:1 3:2 4:1
|ОТ ОТЦА СЛОВ|О ДУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|АРАКЛ|ИНА ЖЕ|
4:1
СЄ ОБР|

ПЕСЕН ЧЕТВЪРТА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Κάμπει τὰ πάντα τῷ Παρακλήτῳ γόνυ,
Γόνῳ τε Πατρὸς, Πατρὶ συμφυεστάτῳ ·

Ф.п.І.68

Покланяють тн се оутѣвшнтелю колѣна ·
рожденѣному же ѡ ѡца · н ѡцоу
сѣвъздраствѣноу ·

Ἐν γὰρ προσώποις οἶδε τριτοῖς οὐσίαν,
Νημερτὲς ἀπρόσιτον, ἄχρονον, μίαν ·
Ἐλαμψε φῶς γὰρ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος.

въ лицѣхъ бо внждѣу тронцоу соуцѣноу ·
нстннѣноу непрнстоу · пноу чнстоу · ю бѣднѣноу ·
вснѣа бо сѣѣ влѣтъ дховнаѣа ·:

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Аплмъ днѣ рече · слово
н жнжднтель · сѣдѣте въ снѣнѣ ·
дондѣже ѡвлѣчете се дхомъ всн ·

н въ мнръ рѣ н въ слоу свѣше·
wzapaюще прѣльстн нзбавнте ∴

В съдържанието на тропара не се забелязват заимствания от съответния текст на Йоан-Дамаскиновия канон. Проследяването на акростиха и анализът на стиховата структура показват, че в текста, представен в Ф.п.І.68, са настъпили словоредни размествания. Може да се приеме, че в първия стих дванадесетсричната структура е съхранена, но разделителната точка от края на стиха е изместена по-напред. Тук няма нарушение на акростиха. Като начална словоформа на втория стих трябва да се възстанови съществителното *знднтель*, което в преписа на Ф.п.І.68 е предадено с настъпила асимилационна промяна на *з* в *ж*. С това съществително се образува поредната акростихова буква *з* в думата *ОБРАЗ*. Смесово съществителното *знднтель* е свързано с думата слово от предишния стих – „Словото Творец“. Следователно може да се приеме, че на това място авторът е прибягнал до смислов пренос. Към такъв извод насочва и разделителната точка, поставена в Ф.п.І.68, която вероятно сигнализира за наличието на нерегулярна цезура. Следващите две букви *о* и *м*, които трябва да образуват творителното окончание в думата *ОБРАЗОМ*, се възстановят по смисъл в контекста на акростиха. Може би следите на двете преобразувани начални словоформи трябва да се търсят в глагола *wлѣчете се* в третия стих и в съществителното *мнръ* в четвъртия стих. Най-добре запазен в целия текст на тропара е петият стих. Неговата дванадесетсрична структура се възприема напълно ясно. Запазена е и началната акростихова буква *о*, от която започва думата *ОГНА* с продължение в следващия тропар. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
|ОТ ОТЦ|А СЛОВ|О ДОУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|АРАКЛ|ИТА ЖЕ|
4:1 4:2
СЕ ОБР|АЗ|ОМ| О|

ПЕСЕН ЧЕТВЪРТА, ТРОПАР ТРЕТИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Τελεῖσθε πάντες τῆ θεαρχικωτάτη,
"Оσοи латреунтаи тῆς τριφεγγοῦς οὐσίας·

Ἐπερφυῶς τελεῖ γὰρ ὡς εὐεργέτης,
Καὶ πυρσολαμπεῖ Χριστὸς εἰς σωτηρίαν,
"Ολην πορίζων τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

Ф.п.І.68

Празднѣночють всн боначельнѣ·
келнко слоужителн трѣсвѣтълаго соущь-

паче нѣтъва бо свършанѣтъ нко блгтъл
wгnewбразочють хъ въ спенненнѣ·
н всю подаетъ блгтъ дховночю ∴

В старобългарския Канон за Неделя Петдесетница няма трети тропар в състава на песен четвърта.

ПЕСЕН ПЕТА, ИРМОС

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Λυτήριον κάθαρσιν ἀμπλακημάτων,
Πυρίπνοον δέξασθε Πνεύματος δρό-
σον,
Ἵ τέκνα φωτόμορφα τῆς Ἐκκλησίας·

Ф.п.І.68

Нзбавленнѣ н wцѣщеннѣ грѣховъ·
wгнѣдѣхновеночю примѣте дховночю
россу·
w чѣда свѣтовбразна црковнаѣ.

Nūn ek Siōn γάρ ἐξελήλυθε νόμος,
 'Η γλωσσοπυρσόμορφος Πνεύματος
 χάρις.

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Грѣхъ раздрѣшенне · ѿнцненне
 нашнхъ · примѣте дѣховныне дары ·
 тако соуше свѣтнаа црквамъ
 ѿгневбразна ·
 подано се бывають прѣвменно ·:

По съдържание старобългарският текст следва гръцкия ирмос, но с различен словоред и изразни средства. За да нагласи ритмиката и акростиха, авторът прибегва до необичаен словоред в първите два стиха, където има смислов пренос – местоимението нашнхъ (род.п. мн.ч.) от втория стих е съгласувано смислово и граматически със съществителното грѣхъ от първия стих, но е отдалечено от него. Вероятно разделителната точка на това място е белег за нерегулярна цезура. Дванадесетричната структура се възстановява изцяло само в първия стих. В останалите стихове очевидно са настъпили промени, тъй като сричковата структура е нарушена. Значителен пропуск има в четвъртия стих. Началните букви на първите три стиха образуват съществителното ΟΓΝΙΑ, род.п. ед.ч., и заедно с предишната дума оформят израза – ΟΒΡΑΖΟΜ ΟΓΝΙΑ – 'в образа на огън'. Четвъртият и петият стих образуват в акростих първите две букви на думата ΑΠΟΣΤΟΛΟΜ, която продължава в следващите тропари. Началната буква Α в четвъртия стих се възстановява по смисъл, тъй като на това място в Ф.п.І.68 има пропуск. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|Α ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΛ|ΗΤΑ ЖЕ|
 4:1 4:2 5:i
 СЕ ΟΒΡ|ΑΖ|ΟΜ] Ο|ΓΝ|ΙΑ [Α]Π|

ПЕСЕН ПЕТА, ТРОПАР ПЪРВИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Καθὼς περ εὐδόκησεν αὐτεξουσίως,
 'Αδέσποτον κάτεισι Πνεῦμα πατρόθεν,
 Σοφίζον ἐν γλώσσησι τοὺς 'Αποστόλους,
 'Επισφραγίζον τὸν φερέσειον λόγον,
 Πατροσθενὲς ξύμμορφον, ὃν Σωτῆρ ἔφη.

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

О чюдо прѣславное · аплѣмъ
 съвыше съшьдышемъ ѿгневбразнь ·
 тѣшнтельнь и непале · дѣхъ сты
 ѿсвѣщае главы рыварь ннѣ ·
 лютыхъ льстнн свободннн мнра ·:

нынѣ во нздѣ ѿ снвна законь ·
 кзыкомъ свѣтовбразна дѣха блгть ·:

Ф.п.І.68

Акоже нзволн самовластно
 влѣнь съходь · дѣхъ ѿ оца нсходь ·
 оумоуднн кзыкн апльскы
 назнаменовуе жнвоносное слово ·
 ѿ оца выстрѣвбразно спсѣ рѣ ·:

българския текст, но с по-различни изразни средства и с въвеждане на нови смислови нюанси. Дванадесетсричната структура на петия стих се възприема ясно. В останалите стихове са настъпили промени, които са довели до размествания в междусловната пунктуация, но не са заличили началните акростихови букви. Текстът продължава думата от предишния тропар. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|Λ ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΛ|ΗΤΑ ΖΕ|
 4:1 4:2 5:i 5:1
 СΕ ΟΒΡ|ΑΖ|ΟΜ| Ο|ΓΝΗΑ [Α]Π|ΟΣΤΟΛ|

ПЕСЕН ПЕТА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ἰῆτο τὰς φρένας μὲν ἐξ ἁμαρτίας,
 Χ' αὐτῷ κατεσκεύαζε τῶν Ἀποστόλων,
 Θεὸς Λόγος πάνταρχος ἄχραντος
 δόμον·

Ὁμοσθενοῦς δὲ καὶ συνουσιουμένου,
 Νῦν ἐγκατοικίζεται Πνεύματος φάος.

Ф.п.І.68

Да нецѣлѣиеть оубо мысль ѿ грѣхъ·
 ѡ семь оустраише апломъ·

ѡжне слово всенацѣльно прѣвѣтънын
 домъ

ѡдннмоцънаго· н съедннсоуцъна·
 ннѣ вселѣиеть дхъ свѣтлостъ ∴

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

(Отъ) ѡца дхъ самовластною
 моудростню· на языкн сннде са....
 раздѣле н нзвѣщае послושъствомъ·
 апламъ дхвъноіе.....

зракомъ огньнымъ быстро се грѣхы попатъе ∴

В съдържанието на тропара не се забелязват заимствания от съответния текст на Йоан-Дамаскиновия канон. На използвания снимков материал текстът, означен с многоточие, не се чете, но липсите не засягат началните словоформи. Първите два стиха довършват думата, започната преди това – АПОСТОЛОМ (дат.п. мн.ч.). Следващите три стиха поставят началото на друга дума, която продължава в ирмоса на песен шеста и завършва в първия стих на първия тропар от песен шеста. Тази дума се възприема като сегашно деятелно причастие за им.п. ед.ч. м.р. ΡΑΖΔΑΛΙΑΣΑ (вж. по-нататък). В настоящия тропар първите две букви ΡΑ се четат ясно в началните словоформи на третия и четвъртия стих. Като начална словоформа на петия стих се възприема съществителното зракомъ, но стиховата структура на този стих е нарушена, вероятно поради добавени думи и настъпили словоредни размествания. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|Λ ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΛ|ΗΤΑ ΖΕ|
 4:1 4:2 5:i 5:1 5:2
 |СΕ ΟΒΡ|ΑΖ|ΟΜ| Ο|ΓΝΗΑ [Α]Π|ΟΣΤΟΛ|ΟΜ ΡΑΖ|

ПЕСЕН ШЕСТА, ИРМОС

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ἰλασμός ἡμῖν Χριστέ καὶ σωτηρία,

Ф.п.І.68

Оцѣщенне намъ хѣ н спсѣненне·

Ἄδελφότης ἔλαμψας ἐκ τῆς Παρθένου,
 Ἴν, ὡς Προφήτην θηρὸς ἐκ θαλαττίου
 Στέρνων Ἰωνᾶν, τῆς φθορᾶς διαρπάσης
 Ὅλον τὸν Ἀδὰμ παγγενῆ πελτωκότα.

ВЛКО ВЪСНѢВЫ $\bar{\omega}$ ДВЫ.
 НЗ НЕЖЕ ЈАКО ПРРКА $\bar{\omega}$ ЗВЪРН МОРСКАГО.
 НЕ ПРЪСНН НННОУ НЕ ТЪЛЕ НСХНТН.
 ВСЕГО АДАМА ВСЕРОДЪНА ВЪПАДЪШАГО
 се ∴

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

НЗЪ ДВЫ ВЪСНѢ ТЫ Н ВЦЪЩЕННѢ.
 Н ЈАКОЖЕ ПРРКА.....
 ЛЮТАГО ЗВЪРН ВГНЪНА НЗВАВН.
 ЈАДЪ ЗЛО ЗМНННОУЮ [ВВ]РЪЗН.
 ЈЕЖЕ НМАТЬ АДАМЪСКННХЪ ∴

По съдържание старобългарският текст следва гръцкия ирмос. На използвания снимков материал текстът, означен с многоточие, не се чете. Непълнотата на текста затруднява опитите за реконструкция на дванадесетричната структура, но стиховото членение, означено с разделителни точки, може да се приеме като непроменено. Свидетелство за това са и началните акростихови букви, които не са променени в третия, четвъртия и петия стих. Буква Д в началото на първия стих би могла да се възстанови с предположение за наличие на първоначален безпредложен родителен падеж – дъвзыѧ. Началната словоформа на втория стих вероятно е била ѧкоже или ѧко, но без съюз н, който се възприема като вторична добавка. Така, заедно с предишната част от акростиха се получава ΡΑΖΔΙΑΛΛΑΕ. Образоването на това причастие и по-конкретно на неговото окончание продължава и в първия стих на първия тропар от песен шеста (вж. коментара към следващия тропар). Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΑ|Λ ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΑ|ΗΝΤΑ ЖЕ|
 4:1 4:2 5:i 5:1 5:2 6:i
 |СЕ ΟΒΡ|ΑΖ|ΟΜ] Ο|ΓΝѢ [Α]Π|ΟΣΤΟΛ|ΟΜ ΡΑΖ|ΔΙΑΛΛΑΕ|

ПЕСЕН ШЕСТА, ТРОПАР ПЪРВИ

Канон на Йоан Дамаскин

PeV

Ἰμερτὸν ἡμῖν, εὐθὲς ἐν τοῖς ἐγκάτοις,
 Αἰωνίως ἔξουσι, Πνεῦμα καινίσαις,
 Πατροπροβλήτως πάντοτε ξυνημμένον,
 Ὑλῆς ἀπεχθοῦς καυστικὸν μολυσμάτων,
 Ῥύλου τε φρενῶν ῥυπτικὸν,
 Παντοκράτορ.

Ф.п.І.68

НѢТННЪНЫ НАМЪ Н ПРАВЫ. ВЪ ОУТРОБЪ
 ВЪУНО ПРНІЕМΛЮЩНМЪ. ДХЪ ВЪНАВΛΑЮЩНН
 $\bar{\omega}$ ОЦА НСХОДЕН ВСЕГДА. ВЪЩЕЩЕВАНЪМНН ТН.
 НЕНАВНСТЪНЪ ЖЕГОУЩНХЪ СЪВΛΑΖНЪ.
 СКВРЪНЪНЪХЪ ЖЕ СЪМЪСΛ ΜΥΝЩЕННѢ
 ВСЕДРЪЖНТЕΛУ ∴

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Скоро прнмѣмъ сѧ прѣвѣчьнын шоумь.
 сѧходещнн дхъ стын.
 правъ соущь въ оутробоу свою.
 ѧкоже дрѣвле оученнн стнн.
 днъ нзбавляюще се грѣховъ ∴

Основната тема в съдържанието на тропара е заимствана от гръцкия текст. Дванадесетсричната структура на първия, четвъртия и петия стих се възприема ясно. Вторият и третият стих съдържат по-малко на брой срички от необходимите 12, което е сигнал за настъпили промени. Промени има и в началните словоформи, които образуват акростиха. Ако тези словоформи се разглеждат само по начина, по който са засвидетелствани в преписа, техните първи букви трудно могат да се свържат смислово в акростих (получава се струпване на 3 съгласни една до друга ССП). Анализът на текста води до извода, че в първия стих началната дума *скоро* е вторична. Като начална дума тук трябва да се възстанови наречието *адро* (при реконструкцията малката носовка навсякъде се предава с *а*), което в старобългарските писмени паметници от X–XI в. се редува с наречието *скоро*. Изследователите на старобългарския език единодушно подчертават по-архаичния характер на наречието *адро* в сравнение с неговия синонимен вариант *скоро*⁴¹. Тази констатация се потвърждава и от старобългарските акростихови творби. В старобългарските азбуквници или в творбите с азбучен акростих наречието *адро* е засвидетелствано във втория цикъл Азбучни стихирни за Рождество Христово, представен от два ръкописа, които взаимно се допълват – БАН 23 и САНУ 361⁴². Съответната азбучна стихира (36-а поред), която стои срещу малката носовка, е засвидетелствана в САНУ 361, където е изписана като *адро* съгласно сръбските правописни особености на ръкописа⁴³. Наречието *адро* е използвано за изразяване на малката носовка и в акростиха на Предпразничните трипеснеци за Богоявление, които най-вероятно са дело на Климент Охридски. В двата запазени преписа това наречие е заменено с неговия по-късен синонимен вариант *скоро*, но настъпилата промяна проличава от разчетения текст на акростиха⁴⁴. Посочените данни водят до извода, че първият стих в първия тропар от песен шеста на старобългарския Канон за Петдесетница е започвал с наречието *адро*, което по-късно е било заменено с наречието *скоро*. Същата замяна се открива и на други места в текста на старобългарския Канон за Петдесетница, които ще бъдат разгледани по-нататък.

Възстановеният буквен знак за малката носовка в началото на стиха закономерно завършва окончанието на причастната форма РАЗДНАААА. Наличието на две поредни букви *Є* и *А* за изразяване на малката носовка е отражение на първоначалната глаголическа графика. Глаголическият първообраз на установените старобългарски текстове с акростих, запазени в

⁴¹ Вж. J a g i ć, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin, 1913, S. 419. За употребата на *адро* в ръкописните триоди вж. Р у с е к, Й. Из лексиката на среднобългарските триоди. – Изв. Инст. бълг. ез., 17, 1969, с. 153.

⁴² Вж. П о п о в, Г. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски и Константин Преславски..., с. 46; Ј о в а н о в и ћ - С т и п ч е в и ћ, Б. Текстолашка условеност састава и броја слова старословенске азбуке према стихирама на Рођење и Крштење у српском препису. – Археографски пролози, 3, 1981, 93–121.

⁴³ Пак там; вж. и П о п о в, Г. Акростих в гимнографическом творчестве..., с. 35.

⁴⁴ Вж. П о п о в, Г. ХВААНА ПАННА КОНСТАНТИНОВА (Богоявленски предпразнични стихирни на Константин Преславски в руски миней от XII–XIII в.) – Старобългарска литература, 31, 1999, 3–23.

кирилски преписи, се доказва не само от реда и състава на творбите с азбучен акростих, каквито са Азбучната молитва на Константин Преславски или старобългарските азбуковници за Рождество Христово и Богоявление, но и от начина, по който малката носовка е изразена в акростих или е използвана за образуване на букви в акростих. За изразяване на малката носовка в акростих най-често се използват две думи – *азѣкъ* и *адѣо*. Съществителното *азѣкъ* е използвано в Азбучната молитва на Константин Преславски, в Първия старобългарски азбуковник за Рождество Христово и в Първия старобългарски азбуковник за Богоявление⁴⁵. Както бе посочено по-горе, наречието *адѣо* е използвано във Втория старобългарски азбуковник за Рождество Христово и в акростиха на старобългарските Предпразнични трипеснеци за Богоявление. Наред с това в текстовете се среща и един пример, в който малката носовка е изразена с дума, която започва с *Ѥ*⁴⁶. Известно е, че в древните глаголически писмени паметници двете съставки на двубуквеното начертание на знака за малката носовка не се допират – *Ѥ Ѥ*⁴⁷. Тази особеност на първоначалната глаголическа графика е давала възможност глаголическата буква *Ѥ* да бъде изразена в акростих с думи, които започват с малка носовка. Такива примери са установени в кирилските преписи на Триодния акростих на Константин Преславски, където буква *Ѥ* е изразена с местоимението *ажѣ*⁴⁸, както и в Канона за Рождество Христово от същия автор, където буква *Ѥ* е изразена със съществителното *азѣкъ*⁴⁹. От разглеждания пример в старобългарския Канон за Петдесетница, както и от останалите подобни примери, които ще бъдат разгледани по-нататък, може да се направи извод, че самият глаголически буквен знак за малката носовка е могъл да се изразява по два начина в акростих. В едни случаи само с една начална словоформа, която започва с малка носовка (такива са посочените по-горе примери за изразяване на малката носовка в старобългарските творби с азбучен акростих), а в други случаи с две последователни начални словоформи, с които са изразени двете буквени съставки на глаголическия знак. Както бе посочено по-горе, глаголическата буква *Ѥ* също може да бъде изразена по два различни начина в акростих – с една или с две последователни начални словоформи.

Относно следващата част от акростиха би могло да се предположи, че началните букви на третия, четвъртия и петия стих са образували отделна дума, но в Ф.п.І.68 са настъпили текстови промени, които са довели до нарушения в акростиха. Засвидетелстваните три последователни букви *СПА* трудно могат да бъдат възприети като смислово свързан текст. Би могло да се предположи, че началната словоформа на четвъртия стих е останала непроменена, тъй като дванадесетсричната структура се възстановява срав-

⁴⁵ П о п о в, Г. Акростих в гимнографическом творчестве..., с. 35.

⁴⁶ Вж. П о п о в, Г. Триодни произведения..., 139–140.

⁴⁷ Вж. И л ч е в, П., Б. В е л ч е в а. Носовки. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 2. С., 1995, 833–836; В е л ч е в а, Б. Абецедар. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, 20–26; Д о б р е в, Ив. Цит. съч.

⁴⁸ Вж. П о п о в, Г. Триодни произведения..., 135–138.

⁴⁹ Вж. П о п о в, Г. Канон за Рождество Христово..., с. 22, бел. 37.

нително лесно. Предишните две букви засега остават неустановени, поради което в разчетения текст на акростиха на тяхното място поставям тирета. От началната буква на петия стих, който също има запазена дванадесетрична структура, започва изписването на следващата акростихова дума (за нея вж. следващия тропар). Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ΟΤ ΟΤЦ|Α ΣΛΟΒ|Ο ΔΟΥΧ| ΠΟΣΛΛ|Α ΕΣΗ Π|ΑΡΑΚΛ|ΗΤΑ ЖЕ|
 4:1 4:2 5:i 5:1 5:2 6:i 6:1
 |СЕ ОБР|АЗ|ΟМ] Ο|ΓΝ|Η [Α]Π|Ο|ΣΤΟΛ|ΟΜ ΡΑΖ|Δ|ΑΛΛ|ΑΕ|Α - - ΗΑ Δ|

ПЕСЕН ШЕСТА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

PeV

Ὁρεκτὸν ἀξίωμα τοῖς Ἀποστόλοις
 Σιώνιταις, μίμνουσι σὴν παρουσίαν,

Ф.п.І.68

Желанно едностопанне· апломъ
 снвнъскнмъ· помнѣающнмъ твоє прн-
 шьствнє·

Γνώρισμα Πνεῦμα πατρογεννήτου Λόγου,
 Λέσχην ἀληθῆ τῶν ἐθνῶν ποπτυσμάτων,
 Ὡκίστα δεικνύς, τυρπνώως καθιδρύεις.

познание дха ѿ оца рожена слова·
 рѣчь зло языкомъ оукрощенне·
 скоро показавъ ѿгнедоховно оутвърждаешн·:

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Аплмъ ннѣ свыше посллає· дары
 ραζδαλѣвъ· възвѣщающнмъ тн прншьствнє·
 кезыкомъ п-----
 ----- шоумеща гласа нстннънын дхъ т -----
 ----- бразно ·:

Значителна част от текста на тропара е заличена, поради откъснатата горна дясна част на листа. Това значително затруднява анализа. Би могло да се приеме, че началната словоформа на първия стих е останала непроменена и, че тя изразява в акростих буква А. За останалите начални букви, които образуват акростиха, могат да се правят само догадки и предположения. Така например, ако се разсъждава в контекста на предишната фраза от акростиха ΑΠΟCΤΟΛΟΜ ΡΑΖΔΑΛΛΑΕΑ, би могло да се предположи, че в тази част на канона стои дума, която изпълнява ролята на допълнение към причастната форма. В разглеждания тропар има сходен израз, в който като допълнение към причастиято ραζδαλѣвъ е поставено съществителното даръ, сравни първия и началото на втория стих: Аплмъ ннѣ свыше посллає· дары ραζδαλѣвъ... Подобни съществителни, образувани от същия корен, са употребени като допълнения и в други химнографски творби за Петдесетница, в които е застъпена темата за разделението (разпределението) на даровете на Светия Дух. Така например в третата самогласна стихира на хвалите, поместена в печатните издания на пентикостара, четем (текстът е приведен без ударения и надредни знаци по фототипно църковнославянско Московско издание от 1997 г.): Дхъ стын ... ραζδѣлаан дарованїа... Същия израз намираме и в първия тропар на песен първа в Канона за Светия Дух, който се изпълнява в понеделник след Петдесетница (цитирам по същото църковнославянско издание): Бжественнын дше сватын нже всѣмъ ραζдѣлаан дарованїа... Следователно бихме могли да

предположим, че в тази част на акростиха е стояла дума, образувана от корен *дар-*. Началото на тази дума би могло да се открие в петия стих на предишния тропар, който започва с буква *Д*, и в първия стих на разглеждания тропар, който започва с буква *А*. Следващият стих съдържа причастието *раздаваъ*, което би могло да се разглежда като изместена при преписването начална словоформа за изразяване на буква *Р*. По-нататък следва стих с начална словоформа *ѣзыкѡмъ*, която би могла да образува в акростих или малката носовка *А*, или буква *Є* съгласно разгледаните по-горе особености на първоначалната глаголическа графика. Другите две букви на последните два стиха не са запазени, поради което думата не може да бъде възстановена изцяло. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ОТ ОТЦ|А СЛѢВ|О ДУХ| ПОСЛА|А ЄСН П|АРАКА|НТА ЖЕ|
 4:1 4:2 5:1 5:1 5:2 6:i 6:1 6:2
 |СЄ ОБР|АЗ|ОМ| О|ГНѦ |А|П|ОСТО|ЛОМ РАЗ|ДѦЛѦЄ|А - - Ѧ Д|АРА - - |

ПЕСЕН СЕДМА, ИРМОС

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Σύμφωνον ἑθρόησεν ὀργάνων μέλος,
 Σέβειν τὸ χρυσότευκτον ἄψυχον βρέτας.
 Ἡ τοῦ Παρακλήτου δὲ φωσφόρος χάρις
 Σεβασμιάζει τοῦ βοᾶν: Τριάς μόνη,
 Ἰσοσθενής, ἄναρχος, εὐλογητὸς εἶ.

T138

Съгласно оустрашн· пнцальскаѦ пѣ·
 поучнѣ ꙗзотсѣтворензи образъ·
 оутѣшнтелеѡа же· свѣтоноснѡѦ блгдѣть·
 поучствовати еже въпнтн трце ꙗдннѡѦ·
 равноснѡѦа безначѡлнѡѦ· блгнъ бъ
 оць· :-

F.п.I.68

Понеже оустрашн ѡрганъ гласъ·
 и тѣлоу бездоушноу поклонѣти се·
 ннѣ оутѣшнтелеѡа блгѣть
 апльмъ ѡстн показатъ·
 шоумецъ дхъ поучствовати
 еже въпнтн тронце ꙗдннѡѦ·
 равноснѡѦѡѦа и безначѣлнѡѦѡѦа · блгвны бѣ ѡць нашн ·:

В старобългарския Канон за Неделя Петдесетница, който в F.п.I.68 е поместен като трети поред, в началото на песен седма е дадена инципитна препратка към ирмоса в канона на Йоан Дамаскин (според означението на преписвача – средния канон), срв. пѣ · ѣ · ѣрмо· Понеже оус --- Пн· въ срѣднемъ каннѣ· наꙗѦ. Посоченият текст на ирмоса от канона на Йоан Дамаскин е обнародван по-горе заедно с превода в T138. От съпоставката се вижда ясно, че двата текста се различават доста съществено. Преводът в T138 е еднакъв с останалите сравнявани триоди и несъмнено принадлежи към пословния превод на Йоан-Дамаскиновия канон, а поместеният в F.п.I.68 текст засега не се открива другаде. Този факт води до извода, че в F.п.I.68 е поместен по-особен вариант на ирмоса, получен най-вероятно като резултат от смесване между старобългарския Канон за Неделя Петдесетница и пословния превод на Йоан-Дамаскиновия канон. За сливане на двата ирмоса говори и стиховата структура, представена в F.п.I.68, която е доста разширена. Особено ясно сливането на двата текста проличава към края на ирмоса, където

изразите са еднакви (сравни фразите от ...почъствовахт неже възпнн... нататък). Текстът, който в Ф.п.І.68 се различава от Т138, би могъл да бъде разглеждан като остатък от първоначалния ирмос на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница. В него биха могли да се отделят 5 стиха, като два от тях (третият и четвъртият) биха могли да се възприемат и със запазена дванадесетсрична структура. Ако се проследят началните словоформи на третия, четвъртия и петия стих, се получава НАШ, което може да се възприеме като частично запазена форма на съответното старобългарско притежателно местоимение. Засега обаче остава неясно, дали образуваният в този ирмос акростих продължава текста от предишния тропар, или след втория тропар на песен шеста в първоначалния състав на старобългарския канон е имало още един тропар, който в преписа на Ф.п.І.68 е пропуснат. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ОТ ОЦ|А СЛОВ|О ДОУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|АРАКЛ|НТА ЖЕ|
 4:1 4:2 5:i 5:1 5:2 6:i 6:1 6:2 7:i
 |СЕ ОБР|АЗ|ОМ| О|ГН|А [А]П|ОСТОЛ|ОМ РАЗ|Д|АЛ|АЕ|А -- ІА Д|АРА -- | - НАШ - |

ПЕСЕН СЕДМА, ТРОПАР ПЪРВИ

Канон на Йоан Дамаскин

PeV

Φωνὴν προφητόφθεγκτον ἠγνοηκότες,
 Ἐφασκον οἰνότευκτον ἄφρονες μέθην,
 Ῥήσεις ξενηκούσθησαν ὡς Ἀποστόλων·
 Οἱ εὐσεβεῖς δὲ σοὶ βοῶμεν ἐνθέως:
 Νευρογὲ τοῦ σύμπαντος, εὐλογητὸς εἶ.

Ф.п.І.68

ГЛА пррка възпннѡцаго· неразѡумѡвше
 глахоу· вннѡноне безѡумне пннѡнство·
 глаы страшно оуслышаннѡне ѡ дпль·
 блгочѡстнвн же тн възпннѡмь вжтвнѡв·
 ѡбновнтѡлю всѣсѣбскнмн гласы·
 блгвнѡ бѣ ☩

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

ІАВѢ не разѡумѡвше пррꙋьскн гла·
 възпн- - - - - іанн соꙋть спсе·
 носнма слышавше гласа дп- - - -
 - - -ннѡ же мы възпннѡмь тн·
 ѡць нашн бѣ блгвнѡ [есн ☩]

В Ф.п.І.68 текстът на тропара не се чете изцяло, но от запазената част ясно личи връзката на съдържанието със съответния тропар в Йоан-Дамаскиновия канон. За ритмическата структура на стиховете е трудно да се правят изводи, поради непълнотата на текста. Ако представеното в ръкописа стихово членение отговаря на първоначалното състояние на текста и в тропара не са настъпили съществени промени, бихме могли да приемем, че стиховете образуват в акростих дума с основа ІАВН- (явн-). Ролята на последната буква Ѡ засега остава неясна. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
 |ОТ ОЦ|А СЛОВ|О ДОУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|АРАКЛ|НТА ЖЕ|
 4:1 4:2 5:i 5:1 5:2 6:i 6:1 6:2 7:i
 |СЕ ОБР|АЗ|ОМ| О|ГН|А [А]П|ОСТОЛ|ОМ РАЗ|Д|АЛ|АЕ|А -- ІА Д|АРА -- | - НАШ - |
 7:1
 |ІАВН-О|

ПЕСЕН СЕДМА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

PeV

Θέσπιν κατεβρόντησεν ὁ βλέπων ὄλα,
Ἔνθους Ἰωὴλ τοῦ θεαρχικωτάτου,
Οἷς ἐκχεῶ, φήσαντος οἰάτερ Λόγου,
Τοῦ Πνεύματός μου, συμβοήσουσι: Φύσις
Ἡ τρισσοφεγγύφωτος, εὐλογητὸς εἶ.

Ф.п.І.68

Прорнцанннемъ възгрьмѣвшѧ· внждоу
вжтвѣнаго нвнлѣ вондучельнаго·
ннѣ нзлѣю рекыша· ꙗко ѿ слова
дхъ мон· сввѣзпннеть нествѧ
трѣсвѣтлы глы ~

Вероятно знакът ~ в края на петия стих, който съвпада с края на реда, означава, че следва рефрен, който поради липса на място не е дописан от преписвача (сравни гръцкия текст).

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Єгда възгрьмѣ рече прѣслово·
зре же оумомъ своего дха·
азъ ре на плеть всакоу нвнлѣ·
н на коньце все нзлѣю н прорекоу·
w гн въ вѣкн хвалель неси ::

Съдържанието на тропара следва гръцкия текст. Представеното стихово членение е според засвидетелстваните в Ф.п.І.68 разделителни точки. Дванадесетричната структура може да се установи само в петия стих. В останалите стихове сричковата структура е по-различна (съкратена в първия и втория и разширена в третия и четвъртия), което говори за настъпили текстови промени. Последователното свързване на началните букви на стиховете не води до поява на ясно очертана акростихова дума. Може би началната буква Є в първия стих е част от окончание на прилагателно за ср.р. ед.ч., което би могло да се свърже с предишната начална буква Θ. Като непроменени биха могли да се възприемат началните букви във втория и третия стих – Ζ и Α. Разширената сричкова структура на четвъртия стих говори за настъпили текстови промени, които вероятно са заличили началната словоформа. Запазената дванадесетрична структура на петия стих дава основание началната буква Θ да се разглежда като непроменена. Акростих:

1:i	1:1	1:2	3:i	3:1	3:2	4:i			
ΘΤ	ΟΤЦ Α	СЛОВ Θ	ΔΟΥΧ	ΠΟΣΛ Α	ΕΣΗ	Π ΑΡΑΚΛ ΗΝΤΑ	ЖЕ		
4:1	4:2	5:i	5:1	5:2	6:i	6:1	6:2	7:i	
Є	Є	Є	Є	Є	Є	Є	Є	Є	Є
7:1	7:2								
Н	В	Н	—	О	Є	З	А	—	О

ПЕСЕН СЕДМА, ТРОПАР ТРЕТИ

Канон на Йоан Дамаскин

PeV

Τριττὴ μὲν εὐμοίρησεν ὠρῶν τὴν χάριν,
Ὅπως ὑπεμφήνειε τρεῖς ὑποστάσεις
Σέβειν ἐν ἀπλότῃ τῆς ἐξουσίας·
Ἄλλ' ἐν μιᾷ νῦν ἡμερῶν τῇ Κυρίᾳ,
Υἱὸς, Πατὴρ, καὶ Πνεῦμα, εὐλογητὸς εἶ.

Ф.п.І.68

Трнн оубо раздѣлан видѣвъ влѣтъ·
ꙗко да покажетъ трн оуставы·
чнетн въ пространствѣ влѣдствѣ
н въ едннн въ ннѣ ѿ ннхъ гдѣскн·
ѡць н снъ н дхъ влѣ ·

Според преписа в Ф.п.І.68 в състава на песен седма на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница няма трети тропар.

ПЕСЕН ОСМА, ИРМОС
Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Λύει τὰ δεσμὰ, καὶ δροσίζει τὴν φλόγα,

T138

Раздѣшаетъ оузы· и прохладждаетъ
пламень

‘Ο τρισσοφεγγῆς τῆς θεαρχίας τύπος.

пресвѣтлын· бонадальствна образъ·

‘Υμνοῦσι παῖδες, εὐλογεῖ δὲ τὸν μόνον

поють дѣти· блгте единаго·

Σωτήρα καὶ παντουργόν, ὡς εὐεργέτην,

спс и сздѣтелн· яко крсодѣтелн

‘Η δημιουργηθεῖσα σύμπλασα κτίσις.

сзтворена· всауспаа тварь ∴ –

Ф.п.І.68

Прохладн печь и оузы раздѣшн·

нстын wбразъ трѣсвѣтъааго бжтва·

исно дѣти блгнтѣ·

поюще сдѣтелю яко спса·

оустроеннемъ его въ все вѣ ∴

В началото на песен осма в старобългарския Канон за Неделя Петдесетница е дадена инципитна препратка, която насочва към поместения преди това канон на Йоан Дамаскин, срв. пѣ ·н· Прохладн пещ · пн · наздъ∴ От съпоставката на посочения текст с превода на ирмоса в T138 проличава доста съществено различие. Преводът в T138 е еднакъв с останалите сравнявани триоди, а поместеният в Ф.п.І.68 текст засега не се открива другаде. Всичко това води до извода, че най-вероятно записаният в Ф.п.І.68 текст на ирмоса първоначално е принадлежал към старобългарския Канон за Неделя Петдесетница. В представеното стихово членение на този текст, което е според нанесените разделителни точки в Ф.п.І.68, дванадесетсричната структура се установява в почти всички стихове. Единствено в третия стих сричковата структура е по-различна (съкратена), което вероятно се дължи на пропуснат текст. Буквите в началните словоформи на първите три стиха образуват в акростих две последователни срички с неясно засега значение – ПНѦ. Началните букви на последните два стиха П и О биха могли да се свържат със следващия текст на акростиха (вж. по-нататък). Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
|ОТ ОТЦ|А СЛОВО|О ДУУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|АРАКА|НТА ЖЕ|
4:1 4:2 5:i 5:1 5:2 6:i 6:1 6:2 7:i
|СЕ ОБР|АЗ|ОМ| О|ГНѦ |А|П|ОСТО|ЛОМ РАЗ|ДѦЛ|И|Е|А -- ИА Д|АРА -- | - НАШ - |
7:1 7:2 8:i
|ИВН-О|Е ЗА-О| ПНѦ ПО|

ПЕСЕН ОСМА, ТРОПАР ПЪРВИ
Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Μνήμην ὁ Χριστὸς τῶν βροτοσόων ἐλῶν,

Ф.п.І.68

Паметь хѣ вѣко спсьныхъ словесъ·

Ἄ πατρακουσθεῖς τοῖς Ἀποστόλοις ἔφη,

Ѡ̄ ѡца слышаны апломь рекъ·

Τὸ Πνεῦμα τεύχει γλωσσολυρσεύτω

дхь стронтъ языкомъ· огньнымъ

θέα,

вндѣннемъ·

Ἐφίζον. Εὐλόγητόν οἰκειομένην,
Ἦλλοτριωμένη δὲ μέλλει σε κτίσις.

сѣдѣте бл҃гвенни въ своѣа ·
н тоу вѣпниѣ бл҃гвѣтѣ вса дѣ ·

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Помощь даде ѿкоже дѣдѣ рѣ
апламь · нзѣ ѿца нсходѣщѣ ·
лнѣань дхѣ ѿгнѣнзѣикѣ ѿбрѣзѣнь ·
негоже вса тварѣ познѣвшн ·
скоро поѣтъ тебѣ · бл҃вѣтѣ вса дѣла гна га ·

В съдържанието на тропара не се забелязва заимстване от съответния текст в канона на Йоан Дамаскин, с изключение на рефрена в последния стих. Представеното стихово членение е според текста на акростиха, който се получава при последователното четене на първите букви в началните словоформи на този и на следващия тропар – ПЛΛΕΑШТА (ако се вземат под внимание и последните две букви от предишния тропар – ПОΠΑΛΕΑШТА). Тази акростихова дума се възприема като сег. деят. причастие от палнтн или попалнтн, но нейната конкретна граматическа форма, съгласувана с останалия текст, засега остава неясна.

В разчетената акростихова дума се забелязва същата особеност, която бе установена и разгледана по-горе във връзка с текста на първия тропар от песен шеста. Малката носовка отново е предадена с две последователни начални словоформи, първата от които (в четвъртия стих) започва с буква Є (негоже), а втората (в петия стих) с буква А, получена от наречието адро, заменено в Ф.п.І.68 от по-късния синонимен вариант скоро. Тази особеност потвърждава извода за първоначалната глаголическа графика на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница, намерила отражение в достигналия до нас кирилски препис.

Смисълът на предложената реконструкция в тази част на акростиха може да бъде потърсен в съпоставка с други песнопения. Така например в една от стихирите, поместени в Ф.п.І.68, се говори за Светия Дух, който изгаря греховете на вярващите, срв. Еже дхѣ прѣсты нже свѣтъ ѿ свѣта прѣже съ ѿгньны ѣзнкн вѣднмѣ на земан нже попалнтѣ грѣхы вѣрою покланѣющнмѣ се... (Л. 2006). В състава на службата за Неделя Петдесетница могат да бъдат посочени и други песнопения с подобно съдържание.

Дванадесетсричната структура на първия, втория и четвъртия стих би могла да се възстанови с уговорки за настъпили граматични промени. Потрудно подлежи на възстановяване сричковата структура на третия и на петия стих, където има добавени текстове. По всяка вероятност завършекът на последния стих, който е заимстван от тропара в канона на Йоан Дамаскин, е по-късна добавка. Акростих:

1:i	1:1	1:2	3:i	3:1	3:2	4:i			
ОТ ОТЦ А СЛОВО ДОУХ ПОСЛА А ЕСН П АРАКА НТА ЖЕ									
4:1	4:2	5:i	5:1	5:2	6:i	6:1	6:2	7:i	
СЕ ОБР АЗ ОМ О ГНѦ А П ОСТОЛ ОМ РАЗ ДѦЛА Е А -- Ѧ Д АРА -- - НАШ -									
7:1	7:2	8:i	8:1						
ѦВН-О Е ЗА-О ПНѦ ПО ПАΛΕΑ									

ПЕСЕН ОСМА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Σωτηριωδῶς, αὐτοδεσπότης ἰδὼν,
Φῶς ἀντολαμπές, καὶ παρεκτικὸν φάους
Ἐπίταρχον, ἧκες ἐμφοροῦν Ἀποστόλοις,
Τιμῆν ὡς ἄημα. Τοῖς σοῖς οἰκέταις
Λελιπαρημένον δὲ Πνεῦμα προσνέμοις.

Ф.п.І.68

Спсеωвразно самовластьно нзнде·
свѣтъ самоснианы · н поддательны свѣта ·
н се пришьль неч въселнвъ се въ аплы ·
подакн тако нцѣленнне свонмъ равомъ ·
оутѣшительны дхъ подакешнн ··

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Шѣствовавшн свѣтъ свѣтодавць ·
тън спсьною вл ... къ намъ ·
аплъ слѣ къ равомъ сн ·
жены въсоу мѣглоу нзъ оустъ нхъ ·
скоро вѣрнын дхъ оутѣшитель ··

Авторът на тропара се придържа към съдържанието на гръцкия текст. Според преписа в Ф.п.І.68 стиховото членение и сричковата структура са запазени. С изключение на петия стих, началните словоформи, които образуват акростиха, не са променени. Те довършват причастната форма от предишния тропар ПАΛΕΑΨΤΑ. В петия стих началната словоформа скоро е вторична. Като първична тук трябва да се възстанови адро (вж. разгледаните по-горе примери). Тази словоформа би могла да изразява в акростих или малката носовка А, или буква Є съгласно особеностите на първоначалната глаголическа графика. Акростих:

1:i	1:1	1:2	3:i	3:1	3:2	4:i			
ΟΤ ΟΤЦ Α ΣΛΟΒ Ο ΔΟΥΧ			ΠΟΣΛ Α ΕΣΗ Π ΑΡΑΚΛ ΗΤΑ ЖЕ						
4:1	4:2	5:i	5:1	5:2	6:i	6:1	6:2	7:i	
ΣΕ ΟΒΡ ΑΖ ΟΜ ΟΓΝ Α [Α]Π ΙΣΤΟΛ ΟΜ ΡΑΖ Δ ΑΛ Α Ε Α			--	ΙΑ Δ ΑΡΑ	--		-	ΝΑΨ -	
7:1	7:2	8:i	8:1	8:2					
ΗΒΝ- Ο Ε ΖΑ- Ο ΠΗ Α ΠΟ ΠΑΛ Ε Α ΨΤΑ Ж Α									

ПЕСЕН ОСМА, ТРОПАР ТРЕТИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ἦσε Προφητῶν πνευματέμφορον στόμα,
Σὴν σωματωδῶς, ὧ μέδων, ἐνδημίαν,
Καὶ Πνεῦμα κόλλων πατρικῶν προη-
μένον,

Ἄκτιστοσυμπλαστοουργοσύνηρονον
σέθεν,

Ἐτεῖς ἐνανθρωπήσεως πιστοῖς σέβας.

Ф.п.І.68

Ποηχοу пррѣската дхвнната оуста ·
твоѣ плътское ѡцоу пришьствнне ·
н дхъ ѡ лона ѡтскаго пришьдь ·

несзданъ съдѣтельнъ · съпрѣстольна
те постави ·

възѣщають въчлвчннне вѣрнымъ ұтаа ··

Според преписа в Ф.п.І.68 в състава на песен осма на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница няма трети тропар.

ПЕСЕН ДЕВЕТА, ИРМОС

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Χαίροις Ἄνασσα μητροπάρθενον κλέος·

Ф.п.І.68

Рѣчн се црнице мтремъ н двамъ славо ·

"Απαν γὰρ εὐδίνητον εὐλαλον στόμα,
'Ρητρεῦον, οὐ σθένει σε μέλλειν ἀξίως·

всака доброгласна блгогланва оуста·
моудрещана се не могуѣть тебе въспѣти
достоинно·

'Ιλιγγιᾶ δὲ νοῦς ἅπας σου τὸν τόκον

недоумѣеть же разумъ всакъ твоего
рождества

Νοεῖν· ὄθεν σε συμφώνως δοξάζομεν·

разумѣти· тѣмъже те съгласно славимъ·:

Ирмосът в песен девета на старобългарския канон за Неделя Петдесетница е означен с инципитна препратка към Йоан-Дамаскиновия канон, сравни: пѣ · ф · кермо · Рѣчн се црнце · пн наꙗ · въ канѣ · Поместеният на посоченото място текст в Ф.п.І.68 съвпада с пословния превод на Йоан-Дамаскиновия канон, представен в Т138 и в останалите сравнявани триоди. Следователно текстът на ирмоса, който първоначално е стоял към песен девета на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница и е участвал в образуването на акростиха, тук липсва. Акростих:

1:i 1:1 1:2 3:i 3:1 3:2 4:i
|ОТ ОТЦ|А СЛОВО|О ДУХ| ПОСЛА|А ЕСН П|АРАКА|НТА ЖЕ|
4:1 4:2 5:i 5:1 5:2 6:i 6:1 6:2 7:i
|СЕ ОБР|АЗ|ОМ| ОГНѦ |А|Π|ОСΤΟ|ΟΜ ΡΑΖ|Δ|ΑΛΛΕ|Α -- Η Δ|ΑΡΑ -- | - ΝΑΨ - |
7:1 7:2 8:i 8:1 8:2 9:i
|ΗΒΝ-Ο|Ε ΖΑ-Ο| ΠΝΗ ΠΟ|ΠΑΛΕΑ|ШТА ЖА| - - - - - |

ПЕСЕН ДЕВЕТА, ТРОПАР ПЪРВИ

Канон на Йоан Дамаскин

ReV

Ф.п.І.68

"Υδειν ἔοικε τὴν φυσίζων Κόρη·
Μόνη γὰρ ἐν δίνῃσι κεκρύφει Λόγον,

Пѣти подобаше живоносноу дѣвоу·
єдина во въ чрѣвѣ н въ тинѣ слово

Νοσοῦσαν ἀλθένοντα τὴν βροτῶν φύσιν·
Ὅς δεξιῶς κλισμοῖσι νῦν ἰδρυμένος
Πατρὸς, πέπομφε τὴν χάριν τοῦ Πνεύ-
ματος.

зауѣтъ·
н недоумѣомъ падъшее ѡвчѣское кѣство·
єгоже ѡдесноуо сѣданна · ннѣ ѡради
ѡ ꙗца пославъ блгть дѣховноуо ·:

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Сн безъ начела бжства кѣствомъ·
ты дѣветъ шцоу · слово [въ]плѣти се·
днѣ ѡдесноуо тварь ѡбновль дипломъ·
сѣдѣ...послалъ кен·
єже ѡвеща блгть дѣховноуо·:

В съдържанието на тропара не се забелязва непосредствена връзка с гръцкия текст, с изключение на единични изрази като ѡдесноуо, блгть дѣховноуо и други. Усложненият словоред и настъпилите промени до голяма степен са затъмнили смисъла на текста. С изключение на първия стих, сричковата структура също е нарушена. Вероятно промени са настъпили и в началните словоформи, поради което техните първи букви трудно могат да се свържат в акростих. В първите 4 стиха се получава струпане на 4 съгласни една до друга – СТДС. От тях може би само първата е останала непроменена. Тази буква е поставена условно в разчетения по-долу текст, а на мястото на останалите три букви са поставени тирета. Като акростихова може да се въз-

приеме и първата буква на петия стих Є, която заедно с началната слово-форма на следващия стих образува буквения знак за малката носовка по установения вече неколкократно в текста на канона начин. Акростих:

1:i	1:1	1:2	3:i	3:1	3:2	4:i		
ΟΥΤ ΟΤЦ Α ΣΛΟΥ Ο ΔΟΥΧ ΠΟΣΛΑ Α ΕΣΗ Π ΑΡΑΚΛ ΗΝΤΑ ЖЄ								
4:1	4:2	5:i	5:1	5:2	6:i	6:1	6:2	7:i
Є СЄ ОБР ΑΖ ΟΜ Ο ΓΝ ΗΑ Α Π Ι Ο ΣΤΟΛ ΟΜ ΡΑΖ Δ ΑΛΛ ΗЄ Α - - Α Δ ΑΡΑ - - - ΝΑШ -								
7:1	7:2	8:i	8:1	8:2	9:i	9:1		
ΗΑΒΝ-Ο Є ΖΑ-Ο ΠΝΗΑ ΠΟ ΠΑΛΕΑ ШТА ЖΑ - - - - - С - - - Є								

ПЕСЕН ДЕВЕТА, ТРОПАР ВТОРИ

Канон на Йоан Дамаскин

РєV

Ὅσοις ἐπνευσεν ἡ θεοῦ ῥύτος χάρις,

Λάμποντες, ἀστράπτοντες, ἠλλοιωμένοι,
Ὅθεν ἰαν ἀλλοίωσιν, εὐπρεπεστάτην,
Ἰσοσθενοῦσαν τὴν ἄτητον εἰδότες,
Σοφὴν τρίφευγον οὐσίαν δοξάζομεν.

Ф.п.І.68

Єлнко комоужде вьдѣхноу· бл҃гоуѣствѣ
БЛ҃ГТЬ·

снѣюще блнстающе прѣвмѣннше се·
странньнмь прѣвмѣннннемь подобньнмь·
равномощньное нераздѣлнмоє вндѣвшє·
моудрѣе трѣвѣщанньное соущѣство
прославнмь ∴

Старобългарски канон

Ф.п.І.68

Скоро вѣрнн нмнже се вьдѣхноу·
шоумещь дѣхъ дарь [неп]щевань·
оутѣшнтель паракланта ·
шца н сна слен...снлаю едннмою всн·
еже оещѣ бл҃гть дѣховноу(ю∴)

Това е последният тропар от старобългарския Канон за Неделя Петдесетница според преписа в Ф.п.І.68. Текстът, който следва по-нататък (с начало *І*Акоже прѣже ѡбещѣ се...), е светилен. Същият текст е записан след последния тропар на Йоан-Дамаскиновия Канон за Неделя Петдесетница в Пог40 и в други триоди, където означението светилен се чете ясно.

В съдържанието на тропара се забелязва известно сходство с гръцкия текст, но само в първия стих. Останалите стихове смислово са по-различни. Както вече бе установено многократно, наречието *скоро* в първия стих е вторичен вариант, заменил първоначалното наречие *адро*. Според заложената в текста на канона глаголическа графика, заедно с началната слово-форма *еже* от предишния тропар наречието *адро* изразява в акростих буквения знак за малката носовка (вж. разгледаните по-горе примери). Може да се приеме, че следващата акростихова буква *Ш* е останала непроменена, тъй като вторият стих, подобно на първия, е съхранил дванадесетсричната структура. По-значителни промени са настъпили в третия и четвъртия стих, които имат нарушена сричкова структура. Има основание да се предполага, че началната словоформа в третия стих е била *тѣшнтель*, а не *оутѣшнтель* (срв. прилагателното *тѣшнтельнъ*, употребено за образуване на акростиха в третия стих на първия тропар от песен пета). Така заедно с предишните букви се получава характерният суфикс за сег. деятелно причастие *-ЄАШТ-*. Самото

лексикално значение на това предполагаемо причастие и неговата конкретна граматическа форма засега остават неизвестни поради непълнотата на разчетения акростих. Последният пети стих е рефрен, който се повтаря и в предишния тропар. Неговата начална буква Ё би трябвало да се приеме като непроменена. Акростих:

1:i	1:1	1:2	3:i	3:1	3:2	4:i													
ОТ ОТЦ А СЛОВ О ДУОУХ ПОСЛА А ЕСН П АРАКЛ НТА ЖЕ																			
4:1	4:2	5:i	5:1	5:2	6:i	6:1	6:2	7:i											
СЕ ОБР АЗ ОМ О ГНѦ [А]П ОСТО ОМ РАЗ ДѦЛѦ Е А - - Ѧ Д АРА - - - НАШ -																			
7:1	7:2	8:i	8:1	8:2	9:i	9:1	9:2												
ѦВН-О Е ЗА-О ПНѦ ПО ПАЛЕА ШТА ЖА - - - - С - - - Е АШТ-Е																			

ИЗВОДИ

Анализът на разглеждания Канон за Неделя Петдесетница, поместен в Ф.п.І.68 и в Шаф, ясно показва наличие на постихов старобългарски акростих, заложен в текста на творбата. От началните букви на стиховете в ирмосите и тропарите е образуван допълнителен метрически текст, свързан по съдържание с тематиката на празника. Включването на ирмосите в изграждането на акростиха е непознато досега явление за старобългарската химнографска практика. Във всички установени преди това старобългарски канони ирмосите остават извън обсега на акростиха.

Влиянието на Йоан-Дамаскиновия ямбичен Канон за Неделя Петдесетница се проявява не само в избраната ритмомелодическа структура, но и в съдържанието. Авторът заимства от съответните ирмоси и тропари на византийския канон конкретни образи и теми, като ги пресъздава творчески, с подходящи за изграждане на старобългарската стихова структура и акростих изразни средства. Прилаганият творчески подход внася нови моменти и допълнителни нюанси в съдържанието. Има и тропари, за които не се откриват смислови съответствия в използвания византийски образец (вж. вторите тропари в песен трета, четвърта и пета, както и първите тропари в песен осма и девета).

Може да се направи извод, че количественият състав на песните в старобългарския Канон за Неделя Петдесетница не съвпада с творбата на Йоан Дамаскин. Според единствения установен засега по-цялостен препис Ф.п.І.68 старобългарският канон се състои от 8 песни, без втора. Всяка песен съдържа по два тропара, освен ирмоса. Византийският канон също има осем песни без втора, но 3 от тях – четвърта, седма и осма, съдържат по 3 тропара. От разчетения текст на акростиха става ясно, че Ф.п.І.68 отразява точно първоначалния състав на канона до втория тропар на песен шеста включително. До този тропар текстът на акростиха върви последователно без прекъсване. За количествения състав на останалите песни не могат да се правят категорични изводи. Вероятността за наличие на повече от два тропара в състава на шеста, седма, осма и девета песен не би трябвало да се изключва. В химнографското славянско ръкописно наследство има многобройни примери за съкращаване (премахване) на тропари от първоначалния състав на каноните. Такива съкращения са установени например в по-голяма част от

достигналите до нас преписи на старобългарския Канон за Богоявление⁵⁰. Като сигнал за настъпили съкращения в състава на канона може да се приеме и неясната смислова връзка между установените следи от акростиха в последните 4 песни.

По съдържание текстът на канона и неговият акростих пресъздават основни моменти от честваното църковно събитие, изложено в Деяния 2:1–18. Според новозаветния разказ, на еврейския празник Петдесетница Светият Дух слиза над събралите се Христови апостоли под образа на огнени езици и ги дарява със способност да говорят и разбират чужда реч. Тази основна тема е застъпена в различни варианти, както в канона на Йоан Дамаскин, така и в останалите песнопения за Петдесетница – канона на Козма Маюмски, самогласните и подобните стихирни, кондака, икоса и т.н. Въпреки че пълният текст на акростиха остава неразчетен, може да се направи извод, че неговото съдържание също пресъздава моменти от празничното събитие. В молитвено обръщение към Божието Слово авторът говори за изпратения чрез Отца Дух Утешител (ΠΑΡΑΚΛΗΤΑ), който дарява Христовите апостоли с божествена благодат. Подобно съдържание намираме и в акростиховото четиристишието, изградено в Йоан-Дамаскиновия канон за Неделя Петдесетница. В него византийският автор се обръща към Божието Слово със следните молитвени думи:

Θειογενὲς Λόγε, Πνεῦμα Παράκλητον πάλιν ἄλλον,
Ἐκ Γενέτου κόλλων ἥκας ἐλιχθονίως,
Οἷα πρὸς γλώσσησι, φέρον Θεότητος ἀύλου
Σῆμα τεῆς φύτης, καὶ χάριν ὑμνοπόλοις.

„Богороджено Слово, ти си изпратил на земнородните от недрата на Родителя другия утешител – Духа, който пренася с огнени езици като знак на Божественото невестествено същество благодат и за певците“⁵¹.

Четиристишието на Йоан Дамаскин е посочено от В. Вей като пример за хекзаметров акростих⁵². Освен това изследователят обръща внимание и на факта, че от своя страна началните букви на четиристишието също образуват акростих – думата ΘΕΟΣ⁵³.

За ритмическата организация на старобългарския акростих в Канона за Неделя Петдесетница трудно могат да се правят по-цялостни изводи, но би могло да се предположи, че пълният текст е обхващал 4 стиха. Първите два от тях са запазени изцяло, а третият – частично. За илюстрация подолу разделеният на стихове текст е обнародван с добавени ерове, които не са изразени в акростих, но задължително участват в сричковата структура. Стиховата пауза или цезурата е означена с две отвесни черти:

⁵⁰ Вж. П о п о в, Г. БОГОЯВЛЕНИЕ ТИ ПОИЖИТЕ...

⁵¹ Перифразираният превод на акростиха е според интерпретацията на Е. Ловягин. Вж. Богослужбные каноны на славянском и русском языках, переведенные на русский язык профессором С.-Петербургской Духовной Академии Евграфом Ловягиным. СПб., 1875, с. 93.

⁵² W e y h, W. Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung. – Byzantinische Zeitschrift, 17, 1908, p. 44.

⁵³ Пак там.

отъ отъца слово || доухъ посълааъ еси
паракланта же || се образомъ огниа
апостоломъ || раздѣлааа...

Макар и кратък, разчетеният текст на акростиха разкрива важни особености на старобългарския език и на старобългарското глаголическо писмо. Глаголическите следи, намерили отражение в двубуквеното изразяване на ОУ и на малката носовка, са разгледани подробно в коментарната част към съответните ирмоси и тропари. За глаголическата основа на текста свидетелства и употребата на една и съща кирилска буква Ъ за изразяване както на ятовата гласна, така и на ја, срв. РАЗДѢЛААА и ОГНИА. Както е известно, в глаголицата тези две гласни се предават с една и съща буква Δ.

Важен белег за старобългарската езикова основа е и съгласковото съчетание ШТ, което се открива на две места в текста на акростиха – в причастието ПААШАШТА, образувано от стиховете на първия и втория тропар в песен седма, и в причастния суфикс -ШАШТ-, образуван от стиховете на първия и втория тропар в песен девета. Предаването на това съгласково съчетание с две отделни букви Ш и Т е характерна особеност и за останалите старобългарски химнографски произведения, сравни ПОШТЕННЕМ в Триодния акростих на Константин Преславски и ПОЖШТЕ в старобългарския Канон за Богоявление⁵⁴.

Езиковите и лексикалните особености в текста на канона, представен в достигналите до нас два кирилски преписа от XIII в., също носят редица архаични белези, но на тях сега няма да се спирам, тъй като те са предмет на друго специално изследване.

Разчетеният старобългарски акростих доказва непреводния характер на канона. Неизвестният автор си е поставил за цел да пренесе ритмо-мелодическите особености и основните моменти в съдържанието на ямбичния канон за Неделя Петдесетница на Йоан Дамаскин, но не по пътя на превода, а чрез едно по-свободно творческо отношение към изходния гръцки текст. Същите творчески принципи са заложили и в текста на старобългарските канони за Рождество Христово и за Богоявление, които имат еднаква стихова структура със старобългарския Канон за Неделя Петдесетница.

На старобългарските канони за Рождество Христово и за Богоявление са посветени отделни публикации, както и отделни глави в подготвяното за печат монографично изследване и издание „Старобългарска църковна поезия за Рождество Христово и за Богоявление“. Тук ще изложа накратко основните изводи относно появата и разпространението на старобългарския Канон за Рождество Христово, представени в доклад на международна научна конференция по проблемите на славянската химнография в град Бон през месец юни 2005 г.⁵⁵ До голяма степен същите изводи могат да бъдат отнесени и към старобългарския Канон за Неделя Петдесетница.

⁵⁴ Вж. П о п о в, Г. Триодни произведения..., с. 142.

⁵⁵ П о п о в, Г. Канони на Рождество Христово в древней славянской минейной традиции. Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit. Tagung der Arbeitsstelle Bonn der Patristischen Kommission der Akademie der Wissenschaften von NRW vom 7.–10. Juni 2005 in Bonn. (Текстът се намира под печат в сборника с докладите от конференцията.)

Според изследваните славянски ръкописни източници от XI–XV в. в състава на празничната служба за Рождество Христово на 25 декември се разпространяват общо 3 канона. Два от тях са известните византийски канони на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин, а третият канон принадлежи на старобългарския книжовник Константин Преславски. От канона на Константин Преславски досега са установени общо 5 преписа. Навсякъде текстът е записан заедно с Рождественския канон на Козма Маюмски, отделно или в комбинирано последователно разположение на песните. В по-голяма част от останалите ръкописни източници са поместени двата византийски канона – на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин. Има и отделни ръкописи, в които е записан само канонът на Козма Маюмски.

Това състояние на ръкописите води до следните основни изводи. Старобългарският канон на Константин Преславски е създаден по образец на Йоан-Дамаскиновия ямбичен канон за Рождество Христово. Първоначално старобългарската творба изпълнява литургическите функции на Йоан-Дамаскиновия канон и се разпространява заедно с канона на Козма Маюмски. След предприетите около средата на X в. книжно-богослужбни реформи, чиято основна цел е била насочена към съгласуване на славянските богослужбни книги със състава на съответните византийски ръкописни източници, старобългарският Канон за Рождество Христово започва да излиза от употреба в официалната богослужбна практика и значително ограничава обсега на своето разпространение. Постепенно създаденият от Константин Преславски текст бива изместен от Йоан-Дамаскиновия канон, който най-вероятно е бил преведен за първи път в преславското книжно средище към средата на X в.

До подобни изводи водят и резултатите от изследванията на старобългарския Канон за Богоявление⁵⁶.

В контекста на установените факти и произтичащите от тях изводи би могъл да бъде потърсен и отговор на въпроса за появата и разпространението на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница. Най-вероятно текстът на творбата е възникнал успоредно с цялостното оформяне на химнографския репертоар за Триода, който в своя първоначален обем е включвал както великопостния, така и пентикостарния дял (свидетелство за това намираме в състава на староизводните славянски ръкописни триоди, по-голяма част от които обхващат и двата дяла). За оформянето на великопостната част от Триода има конкретни исторически податки, които насочват към периода непосредствено след смъртта на славянския първоучител Методий и последвалите гонения срещу Кирило-Методиевите ученици⁵⁷. Запазените ръкописни източници разкриват и името на основния участник в тази дейност – Кирило-Методиевия ученик Константин Преславски⁵⁸.

Въпросът за авторството на старобългарския канон за Неделя Петдесетница засега остава открит поради анонимния акростих, но най-вероятно

⁵⁶ П о п о в, Г. БОГОЯВЛЕНИЕ ТИ ПОЖШТЕ..., 32–38.

⁵⁷ Вж. П о п о в, Г. Триодни произведения..., 33–60.

⁵⁸ Пак там.

авторът трябва да се търси измежду тримата Кирило-Методиеви ученици, чиито имена са известни от акростиха на другите старобългарски химнографски творби – Константин, Климент и Наум⁵⁹. Ако разсъждаваме по аналогия с Канона за Рождество Христово и в контекста на установените факти от великопостния дял на Триода, бихме могли да приемем, че автор на творбата е Константин Преславски. Не би трябвало обаче да се изключва и вероятността за участието на Климент Охридски в създаването на текста. В Пространното Климентово житие изрично се отбелязва, че към края на своя живот Климент поднесъл последен дар на българските църкви и прибавил към Триода това, което се пее от Неделя нова до Петдесетница⁶⁰. Това сведение е изключително важно, но то не трябва да се разглежда изолирано от останалите факти и от състава на достигналите до нас ръкописни източници. От литургическа гледна точка е неоправдано да се твърди, че цветният дял на Триода е бил преведен едва към 916 г. (годината на Климентовата смърт) и че до това време не е имало старобългарски текстове за следпасхалните неделни и празнични служби, включително и за службата в Неделя Петдесетница. В посочения житиен текст не се говори за превод на Цветния триод изобщо, а за д о б а в е н и от Климент Охридски песнопения към съществуващия вече по това време оформен старобългарски състав на Триода⁶¹. Следователно, ако приемем, че Климент Охридски е създал Канона за Неделя Петдесетница, то несъмнено това е станало още в началния етап на неговата книжовна дейност в България.

Възможно е също така да се приеме като хипотеза, че автор на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница е Наум Охридски, който по това време също се намира на територията на Първото българско царство и изпълнява важни църковно-организационни и религиозно-просветни задачи. Посоченото по-горе в анализа сходство с Канона за св. ап. Андрей Първозвани, което разкрива използване на обща техника за образуване на акростих (изнасяне на местоимението азъ като начална словоформа), не може да бъде определящо за атрибуцията, но все пак не би трябвало да се пренебрегва.

По аналогия на старобългарските канони за Рождество Христово и за Богоявление и в контекста на описаното по-горе състояние на славянските ръкописни триоди бихме могли да приемем, че първоначално старобългарският Канон за Неделя Петдесетница е оформял неделната следпасхална служба заедно с канона на Козма Маюмски. Старобългарският текст е изпълнявал ролята на литургически заместител на Йоан-Дамаскиновия канон. По-късно, след предприетите реформи, старобългарската творба излиза от употреба в официалната богослужебна практика и постепенно бива заместена от ямбичния канон на Йоан Дамаскин, който най-вероятно е бил преведен за първи път в преславското книжовно средище към средата на

⁵⁹ Вж. П о п о в, Г. Акростих в гимнографическом творчестве...

⁶⁰ М и л е в, Ал. Гръцките жития на Климент Охридски. Увод, текст, превод и обяснителни бележки. С., 1966, с. 141.

⁶¹ Вж. П о п о в, Г. Триодни произведения..., 59–60. Цялостното разглеждане на този въпрос е предмет на отделно изследване.

Х в.⁶² Към такъв извод насочват и някои езикови особености на текста, които ще бъдат разгледани по-подробно на друго място. Тук бих искал да обърна внимание само на една характерна лексикална особеност, която се среща в Ф.п.1.68 и в други триоди. Срещу гръцката дума τὸς ἄγραπτάτους във втория стих на първия тропар от песен трета – Ῥήτρας γὰρ ἐξέφηνε τοὺς ἄγραπτάτους, стои старобългарската дума некингочни, срв. вѣтнѣ во показѣ некингочни. Думата е производна на съществителното кзингчунн, което е определено като прабългаризъм, характерен за Преславската редакция на богослужебните книги⁶³. Същата дума намираме и в най-древния достигнал до нас староруски триод Т138 от XI–XII в., където съответният текст гласи: вѣтнѣ показѣ некингчуннѣ. В по-късните редактирани триоди, какъвто е Пог40 от XIV в., думата е заменена с некингичны, срв. вѣтнѣ во сътворѣ некингичны. Следователно можем да приемем, че думата некингчунн е била присъща на първоначалния старобългарски превод на Йоан-Дамаскиновия канон за Неделя Петдесетница.

В резултат на извършената реформа в славянските ръкописни триоди започват да се записват само двата византийски канона – на Козма Маюмски и на Йоан Дамаскин. Както бе посочено, тези два канона са поместени в повечето среднобългарски, руски и сръбски староизводни ръкописи. Същите текстове са указани и в преписите на Алексеевско-Студийския типик⁶⁴. Известно отклонение от това състояние показват Т137 и Т139, в които е поместен само канонът на Козма Маюмски. Тук отново можем да потърсим аналогия с разпространението на каноните за Рождество Христово и за Богоявление, тъй като в някои ръкописи в тези две празнични служби също е записан само канонът на Козма Маюмски⁶⁵. Би могло да се предположи, че в протографа на ръкописите с един канон за съответния църковен празник първоначално са присъствали и съответните старобългарски текстове, но по-късно, в резултат на опити за частично редактиране на състава, несъответстващите на гръцките богослужебни източници химнографски елементи са били отстранени, без да бъдат заменени с други песнопения.

След предприетите реформи и осъществения превод на Йоан-Дамаскиновия канон за Неделя Петдесетница старобългарският текст продължава да се разпространява, но в много по-ограничен обхват. Известно е, че поради специфичните исторически условия през Средновековието реформите не обхващат едновременно и в еднаква степен всички книжовни центрове. Обикновено в по-малките църкви и манастири излезлите от употреба в официалната богослужебна практика химнографски текстове продължават да се преписват и употребяват още известно време. Като резултат от действието на подобни закономерности са и достигналите до нас преписи от старобъл-

⁶² По същото време са били преведени и ямбичните канони на Йоан Дамаскин за Рождество Христово и за Богоявление. Вж. П о п о в, Г. Каноны на Рождество Христово...; П о п о в, Г. БОГОЯВЛЕНИЕ ТН ПОЖШТЕ...

⁶³ Вж. Ан д о н о в а, А. Прабългаризми. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. С., 2003, 244–250. Вж. и Р у с е к Й. Цит. съч., с. 155.

⁶⁴ П е н т к о в с к и й, А. М. Цит. съч., с. 272.

⁶⁵ Вж. П о п о в, Г. Каноны на Рождество Христово...; П о п о в, Г. БОГОЯВЛЕНИЕ ТН ПОЖШТЕ...

гарските химнографски произведения, създадени през IX–X в. Би могло да се предположи, че включването на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница в F.п.I.68 е свързано с разширения песенен състав на службата, свидетелство за което са и многобройните групи стихирни. Вероятно в стремежа си да обогати и разшири песенния репертоар преписвачът на ръкописа или на протографа е извлякъл от допълнителен ръкописен източник с нередактиран архаичен състав текста на старобългарския канон и го е прибавил към другите два преводни византийски канона. Може би старобългарският канон е изпълнявал и някаква допълнителна литургическа функция, но поради липсата на по-специално типикарско указание към текста неговото конкретно богослужебно предназначение остава неизвестно.

В заключение може да се обобщи, че новооткритият старобългарски Канон за Неделя Петдесетница има важно научно значение. Творбата разкрива нови, непознати досега страни и моменти от дейността на Кирило-Методиевите ученици в България. Самият акростих, макар и частично разчетен, е още едно важно свидетелство за разцвета на старобългарската поезия от IX–X в. След възторжените поетически слова на Константин Преславски в Триода, посланието на същия автор в Канона за Рождество Христово, тържествената възхвала на Кирило-Методиевите ученици в Канона за Богоявление и молитвеното двустихие на Климент Охридски в Предпразничните трипеснеци за Богоявление, вградените стихове в Канона за Неделя Петдесетница са поредният пример за широкото използване на акростиха и умелото прилагане на неговата най-сложна метрическа форма в химнографската практика на старобългарските творци.

ПРИЛОЖЕНИЯ

I. Текстът на старобългарския Канон за Неделя Петдесетница според неговото разположение в F.п.I.68 и в Шаф

F.п.I.68

л. 204а Кд̣ · г̣ · томоу̣ · гл̣ · д̣ · п̣ъ · а̣ · кермо̣ ∴

Оума нъ̣ ѿ̣ню̣ мь̣глоу̣ не̣трѣ̣нѣ̣ · те̣жко̣рѣ̣нѣ̣зи̣
въ̣ мь̣глоу̣ въ̣шь̣дѣ̣ · ѿ̣глас̣н̣ сты̣ за̣ко̣нъ̣ в̣ро̣на̣п̣с̣ан̣ъ̣ ·
тѣ̣мь̣же̣ в̣ндѣ̣въ̣ ба̣ не̣та̣ л̣ри̣нѣ̣тъ̣ · цѣ̣ль̣ про̣сла̣ве̣ пѣ̣-
н̣нѣ̣мь̣ ра̣зо̣ум̣а̣ ∴

А̣зъ̣ х̣ва̣ о̣у̣ста̣ ре̣ко̣ше̣ ст̣ана̣ · сло̣во̣ ѿ̣че̣ по̣са̣ю̣ ва̣мъ̣ · лѣ̣тѣ̣ [и̣е̣]
в̣л̣г̣тѣ̣ д̣х̣в̣но̣у̣ю̣ · н̣нѣ̣ ѿ̣сн̣ав̣шо̣у̣ю̣ · пр̣ѣ̣во̣у̣д̣ѣ̣те̣ [др̣о̣у̣]-
з̣н̣ въ̣ сн̣х̣ъ̣ · м̣ене̣ п̣ѣ̣сн̣ь̣м̣н̣ с̣ла̣ве̣ще̣ ∴

О̣тъ̣ з̣ем̣ле̣ въ̣шь̣дѣ̣ сло̣ве̣ н̣нѣ̣ · д̣х̣ъ̣ гла̣мь̣ во̣у̣р̣но̣м̣.. [по̣]-
с̣ла̣вь̣ о̣у̣крѣ̣п̣н̣ · ѿ̣гн̣е̣н̣е̣з̣ы̣ч̣ь̣ск̣ь̣м̣н̣ др̣о̣у̣гы̣ св̣[о̣и̣е̣ ѿ̣]-
п̣ост̣ас̣н̣ю̣ г̣ав̣ла̣н̣е̣ се̣ · д̣н̣ь̣ сп̣с̣ь̣ ѿ̣вѣ̣ты̣ ск̣он̣ь̣у̣а̣в̣а̣ [и̣е̣ ∴]
П̣ѣ̣ · г̣ · П̣ло̣д̣ь̣на̣а̣ н̣нѣ̣ не̣пло̣д̣на̣ г̣ав̣н̣ се̣ · ѿ̣ско̣у̣д̣ѣ̣ па̣к̣н̣
п̣ло̣де̣щ̣на̣ м̣но̣го̣ · сн̣ы̣ н̣мо̣у̣щ̣н̣н̣ д̣х̣ъ̣ с̣ь̣тр̣ен̣ь̣ · л̣ю̣б̣я̣щ̣н̣ с̣л̣ь̣-
з̣ы̣ до̣са̣ды̣ н̣з̣бы̣в̣ш̣н̣ · а̣н̣ь̣на̣ ж̣н̣во̣у̣щ̣н̣ къ̣ бо̣у̣ о̣у̣т̣вѣ̣р̣д̣н̣х̣ъ̣ се̣ ∴
Л̣ю̣т̣ь̣н̣е̣ м̣ь̣глы̣ не̣вѣ̣д̣ѣ̣н̣на̣ · лю̣д̣н̣ не̣ст̣тво̣ пр̣ѣ̣сто̣н̣е̣

л. 204б тронца н въ · н се показавь прѣмому дрыне рыба ре · нзводе же
 кннжныне вѣтвнне оутѣшнтелемь · ѿгнемь прнведьшемь ·
 Апльмь въ снвнѣ днь · равно нерождена вца ба · азъ послю хъ дха
 стго къ вамь · ннѣ сѣдѣте заповѣдане · людн на вѣроу сню в-
 брашающе · пѣ · д · Неть едннго едннъ въ снѣ · ты црь
 сн црь хъ слово · апломь дхъ равньн сѣвѣ жнвотворещь раздана ·
 какоже въ н кетъ · слава снлѣ твоен поющнмь ·
 Се банно мнѣ пакнбытннѣ хе · кен подавь словомь растворнвъ ·
 ѿ прѣтыхъ слово ежнне · боденыхъ ребрь тн теплотою · равна-
 го сн дха печатлѣнеть · Апльмь днь рече · слово н жнжднтель ·
 сѣдѣте въ снвнѣ · дондѣже вблѣчете се дхомь всн · н въ мн-
 орѣ ре н въ снлоу свыше · взарающе прѣблестн нзбавнте ·
 Пѣ · е · Грѣхъ раздрѣшеннне · вунщеннне нашнхъ · прнмѣ-
 те дховныне дары · како соуще свѣтнла црквямь ѿгневбра-
 зна · подано се вываеть прѣвннлно ·
 О чюдо прѣславное · апльмь свыше сшьдъшемь ѿгневбразь-
 нь · тѣшнтельнь н непале · дхъ сты вевѣчане главы рыба-
 рь ннѣ · лютыхъ льстнн своводнтн мнра ·
 (Отъ) вца дхъ самовластною моудростню · на кзыкн сннде са-
 раздане н нзвѣчане послочшьствомь · апльмь дхвнное
 зракомь ѿгннымь быстро се грѣхы попалтѣе ·
 (Пѣ с) Нзь двы всннѣ ты н вцѣщеннне · н какоже пррка
 лютаго звѣрн ѿгннѣ нзбавн · іадъ зло змнннчюу
 [ѿв]рѣзн · еже нмать адамьскннхъ ·
 Скоро прнмѣмь сын прѣвѣчънын шочумь · сьходещнн дхъ
 стын · правь соущь въ оутрвоу свою · какоже дрѣвле оученн-
 цн стнн · днь нзбавлающе се грѣховъ ·
 Апльмь ннѣ свыше послане · дары раздана въ · вьзвѣщаю-

л. 205а шнмь тн прншьственне · кзыкомь п -----
 шочмеша гласа нстнннын дхъ т -----
 бражно · пѣ · з · кермо · Понеже оуе -----
 Пн · въ срѣднемь каннѣ · наза -----
 Іавѣ не разоумѣвшн пррчьскн гла · въпн -----
 іанн соуть спсе · носнма слышавше гласа ап -----
 ннѣ же мы вьпнемь тн · вцѣ нашн бе блгвн [кен ·:]
 Егда възрѣмь рече прѣсловы · зре же оумомь своего дха · азъ
 ре на пльть всакоу нннѣ · н на коньце все нзлѣю н прорекочь ·
 в гн въ вѣкн хвальнь кенн · пѣ · н · Прохлади печи · пн · наза ·
 Помощь дане какоже двдъ ре апльмь · нзь вца нсходещь · лннѣн
 дхъ ѿгннзкы вьразнь · негоже вса тварь познавшн · ско-
 ро понеть тебѣ · влѣте вса дѣла гна га ·
 Шьствовавшн свѣтъ свѣтодавць · тын спсьною вл.....
 къ намь · апльмь сле къ рабомь сн · жены вьсоу мьглоу н-
 зь оусть нхъ · скоро вѣрнын дхъ оутѣшнтель ·
 пѣ · ф · кермо · Рачн се црнце · пн наза · въ канѣ ·
 Сн везь начела вьжѣтва кеттвомь · ты дѣнеть вцоу · слово [въ]-

ПЛЪТН СЕ · ДНЬ ВДЕСНОУЮ ТВАРЬ ВБНОВАЛ АПЛОМЬ · СВДАЪ...
 ПОСАЛАЛ НЕСН · ЕЖЕ ОБЕЩА БЛГТЬ ДХОВНОУЮ ∴
 СКОРО ВЪРНИ НМНЖЕ СЕ ВЪДЪХНОУ · ШОУМЕЩЬ ДХЬ ДАРЬ [НЕП]-
 ЦЕВАНЬ · ОУТВШНТЕЛЪ ПАРАКАНТА · ШЦА Н СНА СЛЕН
 СНОЛОУ КЕДННОУ ВСН · ЕЖЕ ОБЕЩА БЛГТЬ ДХОВНОУ(Ю ∴)

Шаф

л. 1576

ВЪ Н ^Е · Н̣ · (ТУ) · К̣ · Г̣ЛА · Д̣ · П̣ · а̣ · ЕРМ̣ ·

ОУМА НЪЗ ОЧНЮ МЖГЛЖ НСТРЪБНВЪ · ТАШКОРЪУНВЪЗ [ВЪ]

[МЖР]ЛЖ ВЪШЪДЪ · ОГЛАСН СТЬ ЗАКНЪ БОГОПНСАНЬ · ТЪВМЪЖЕ

ВНДЪВЪЗ БА НСТА · ПРИЖТЬ ЦЪЛЪ ПРОСЛАВА ПЪННЕМЪ РА[ЗΟΥМА∴]

АЗЪ ХВА ОУСТА РЪШ(Ж) СТАА · СЛОВО УУЕ

.....БЛОГОДЪТЬ ДХОВЕНЖЖ · НЫНЪ ВСНАЖЦОУ · ...БЖДЪ-

[ТЕ] (ДРОУ)ЖН ВЪВЪХЪ МЕНЕ · ПЪННМН ВЪЗ СЛАВАШЕ∴

[О]ТЪ [З]ЕМ[ЛА] ВЪШЪДЪ СЛОВ[Е СЕ] НЪЗНЪ ДХА ГЛАСОМЪ БОУРНО

.....ОУКРЪП[Н] УГН(Ы)МН ЯЗЫКЫ ДРОУГ(Ы) СЕ[ОУА]...

.....МН ЯВА..... ДНЕСЪ ХЪЗ СПЪСЬ ВЪБЪТЫ КНЪЧАВА...

[ПЛОДНА] (ННЪ НЕПЛОДН)А ЯВН СА · ВСЕКДЪ ПАКЪЗ

.....Н · ДХЪ СВТРЕНЪ · ЛЪ(А)ШН

..... КЪ БОУ ЗОВЪЩН ОУТВ...

.....(Е)СТЬСТВО ПРЪЕСТОЕ ТРО-

[НЦА]..... РЪЗВАРА · Н...АЩЖ

..... (ПА)РАКАНТ(ОВОМЪ УГН).....

Georgi Popov (Sofia, Bulgaria)

THE NEWLY-DISCOVERED OLD BULGARIAN CANON FOR WHIT SUNDAY AND ITS BYZANTINE MODEL

(Summary)

The newly-discovered Old Bulgarian Canon for Whit Sunday is published together with the iambic canon of John of Damascus.

The acrostic formed by the initial letters of the verses in the heirmoi and the troparia reveals the characteristic features of Old Bulgarian and the Old Bulgarian glagolitic script.

The text of the newly-discovered Old Bulgarian Canon for Whit Sunday is new and important evidence of the wide use of the acrostic and the skilful application of its most complicated metric form in the hymnographic practice of the disciples of Cyril and Methodius.

МОГОУТЬ ТЕБЕ ВЪ ПЪТЯ ДОСТОИМО. КЕДОУМАТЬ И ТЫ СЕРАУ
 МЪ КИ КЪ ТВОЕ ГОРОДА БЪТЪ КАРДОУМАТЬ ТИ. ТЪ МАШЕ ЧЕ СЪ
 ГЛАГОЛА БНА БЪ. III БТИ ПОВАКАШЕ ТИ БНОСНОУ ДЪ. ИДИ
 МА БОВУРЪ БЪ БИ ВЪ ТАИИ БЪ СЛОКОУАУТЬ. ИИ ПЛОУТО ВЪ ПАДЪ СЪ
 УАКУ БЪ КЪ КИ ПЪТЪ. ИГО ЖЕ СЪ ДЕСНОУЮ БДАННМ. ИИ БЪ РАДИ
 СЪЩА ПЕСАКА БЛАГЪ ДЪ ХЪ КНОУЮ. СЪ АНКО КОЛОУТА БЪ ДЪ
 ХНОУ. БАГОУА ТИ КЪ БАГЪТЪ. СИМЮЩЕ КАНСТАЮЩЕ ПРЪТЪ
 ИИ СЕ. СТРАННЫ МА ПРЪМА БЪ НЕ ИИ МА БЪ ДОЛОУ МА БЪ. РА
 КНОЛОЩЕ МОК ПЕРАДЪ БАНМОК КИ ДЪ ВШЕ. МОУАРОУ ТРЪ БЪ
 ЦАНЬНО КЪ СЪЩЕ ТЪ БО ПРОСЛАВИ ПЛА. СЪ БЪ.

II. ПРАДЪ ИИЦЪ БЪ РИИ. КОМУ БЪ КНОУЮ КИ ПЕ ГИ ДЕСЕТИ ИЦЪ.
 ИТОУЮ ПРАДЪНОУ ИИ БЪ ВЪ ГЛО. ВЪ ИИ ЖЕ ИИ БО ДАРЬ ИИ ДЪ.
 И ПЛОМА СЪ ГИ МА ИИ КЪ ИИ ПОКАУА БЪ СЪ ТЪ.

IIA. Г. П. КОЛОУ. Г. А. Д. П. Д. И. РАЛО.

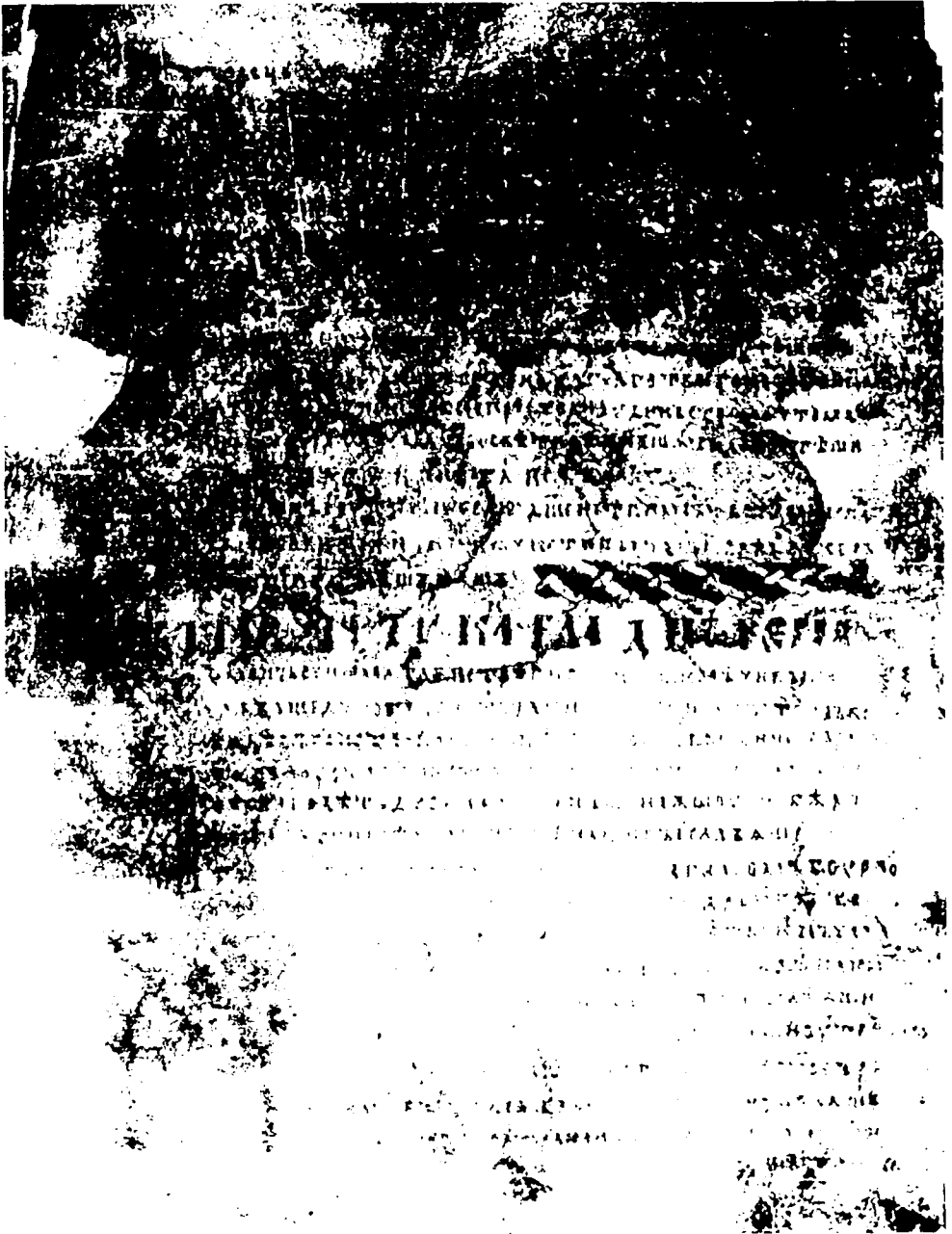
ОУ МАИЗЪ СЪ ИИ ЮМА БЪ ГЛОУ И ТРЪ БИ БЪ. ТЪ ЖЕ КОРЪ ИИ БИ
 БЪ РА БЪ ГЛОУ КЪ ИИ ДЪ. СЪ ГЛА ИИ СЪ ГИ ИИ КОМЪ БЪ ТО МА ИИ САНЪ.
 ТЪ БЪ МА ЖЕ КИ ДЪ ВЪ БАНСТА ПРИИ ТЪ. ЧЪ БЪ ПРΟΣЛА ВЕ ИИ
 ИИ ИИ БЪ РА ЗОУ МА.

IIB. СЪ БЛОУ СЪ ГАРЬ ИИ СЪ СЪ ТАИ. СЛОВО СЪ УЕ ПОСА ИИ МА БЪ. ДЪ
 БА ГЪ ГЪ ДЪ ХЪ КНОУЮ. ИИ ТЪ ИИ ИИ ВШОУЮ. ПРЪ БОУА БЪ ТЪ
 ИИ ВЪ ИИ ДЪ. МА НЕ ПЪ ИИ ВЪ ИИ СЛА ВЕЩЕ.

IIC. ГАЗЕ МА СЪ КИ ИИ ДЪ СЛОК ИИ ИИ ДЪ ХЪ ГЛА МА БЪ КНОУ РМОИ
 СЛА КНОУ КРЪ ИИ. СЪ ГИ ИИ ЖЪ ИИ УА ИИ СЪ МА ИИ ДРОУ ГАРЬ КИ
 ИИ ПРЪ ГИ ИИ ОУА ВА ИИ СЪ. ДЪ ИИ ИИ СЪ КЪ ТЪ ИИ СЪ ИИ МА УА БЪ.

IID. II. ПОВА ИИ ИИ ИИ ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ СЪ. СЪ КНОУ ДЪ ПЪ ИИ
 ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ ИИ ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ СЪ. СЪ КНОУ ДЪ ПЪ ИИ
 ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ ИИ ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ СЪ. СЪ КНОУ ДЪ ПЪ ИИ
 ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ ИИ ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ СЪ. СЪ КНОУ ДЪ ПЪ ИИ

ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ ИИ ПОВА ИИ ИИ ИИ СЪ. СЪ КНОУ ДЪ ПЪ ИИ

Шаф, л. 1576